

מקומה של האפולוגטיקה ב"אגודה המרכזית" של יהודי גרמניה בשנים הראשונות לקיומה *

"האגודה המרכזית" – האירגון הגדול ביותר של יהדות גרמניה עד לשואה, נכנסה לתולדות היהודים בגרמניה בעת החדשה כתור אירגון בעל צביון אפולוגטי מובהק. אמנם נימות אפולוגטיות לא היו נחלת אירגון זה בלבד, ואפשר למצוא אותן גם באירגונים אחרים של יהדות גרמניה בראשית המאה, ואפילו בתנועה הציונית, אך מה שאיפיון את ה"אגודה", היתה התגבשותה של תפיסה אפולוגטית בניסוחי מצע ובעתונות שלה. מה שהטביע על אלה חותם מיוחד במינו.

שמה של ה"אגודה" מצביע על אופייה: "האגודה המרכזית של האזרחים הגרמניים בני חדת היהודית" (Central-Verein deutscher Staatsbürger jüdischen Glaubens). שם זה נועד מלכתחילה להדגיש את מהותה הקונפסיונאלית-ממלכתית. לפי מצע היסוד שלה שאפה ה"אגודה" לכנס בתוכה את יהודי גרמניה, ללא הבדל של מגמה דתית או פוליטית, ולפעול בשני כיוונים עיקריים – לשמירת מעמדם האזרחי של היהודים בפני ההתקפות האנטישמיות ולטיפוח תודעתם הגרמנית. יחד עם זאת התנגדה למאבקים בזירה המדינית-גרמנית בתור גוף פוליטי עצמאי, כיוון שלא ראתה בשאלת היהודים בעייה פוליטית כראש בעייה משפטית. בקוויה העיקריים המשיכה ה"אגודה" את רעיונו המרכזי של גבריאל ריסר מימי המאבק על האמנציפציה במחצית הראשונה של המאה התשע-עשרה: להוות אירגון מעשי להגשמת האמנציפציה הלכה למעשה. מכאן הפסיחה המיוחדת במינה על שתי הסעיפים מבחינה אידיאולוגית – מצד אחד הגישה האפולו-גטית המובהקת שנתנה אותותיה בעיקר בשנותיה הראשונות של ה"אגודה", אף כי לא נעלמה גם בהמשך; מצד שני ההכרה שיש גם צורך בחסברה כללית פנים, כלומר, בהדרכת התייחסותם של היהודים אל העולם הגרמני הסובב אותם. העבודה שלהלן עוסקת בעיקר באספקט הראשון, שהתמצה במצע-היסוד של ה"אגודה" באותה פסקה מחרידה כי "שום דבר חיובי אינו מאחד אותנו אלא רק דבר-מה שלילי – המאבק באנטישמיות".

את עיקרי השקפתה הפרוגרממאטית של "האגודה המרכזית" יכולים אנו ללמוד מספרו של אויגן פרוקס – "על גרמניות ויהדות",¹ האיש הזה, משפטן לפי מקצועו, היות יחד עם מאכסימיליאן הורביץ ורפאל לוינשטיין מייסדיה של ה"אגודה" ומסגהיגית הבולטים; רבה במיוחד היתה השפעתו על עיצוב דרכה האידיאולוגית. תפיסה זו אמרה כי אמנם היו היהודים פעם עם, אולם תודות לתוכן האוניברסאלי של תורתם הפכו ברבות הימים לשותפות דתית החורגת אל מעבר לסייגים הלאומיים. גם ההתפתחות

* לפי כתב-ידעת Im Deutschen Reich, הבטאון הראשון של ה"אגודה", בשנים 1895–1908. מאמר זה מתבסס בעיקרו על עבודה סמינריונית שהוגשה בשעתו לפרופ' י. סודי בחוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת תל-אביב.

התיסטורית הכללית זמיסה לאובדן תכונותיהם הלאומיות העצמאיות, כי הרי חסרות ליהודים — ארץ משותפת, שפה משותפת, היסטוריה משותפת (1?), הרבות משותפת ותקווה משותפת לצהיר משותף... לכן, מאז ימי קדם המאחרים אין יותר מקום ליהדות מן הבחינה הלאומית, ההתפתחות בארצות השונות היתה כל-כך נבדלת עד כי לא נותר כל סימן היכר מיוחד ומשותף מלבד האמונה הדתית, והיא, אין בה כשלעצמה כדי לחוות עם, מסתבר איפוא, כי היהודים הגרמניים משתייכים לעם הגרמני היות ואותן הכונות שאינן משותפות יותר ליהודים בארצות השונות, משותפות הן לגרמנים וליהודי גרמניה במשך מאות בשנים — הארץ, הלשון, המשפט, התרבות וההיסטוריה, הקווים הצמיד הפוליטיות של היהודים בגרמניה הוות עם אלה של הגרמנים, והן הן הקובעות בשבילם את השייכות הלאומית, אלף שנים של היסטוריה יהודית בגרמניה הביאה להשתרשות היהודים בהרבות הגרמניות ועליכן הגרמניות היתה תכונה מהותית של היהודי הגרמני.

חמשה צריכה איפוא להיות התבוללות, אך לא התבוללות של סמיעה, כי אם השתלבות באווירה התרבותית הגרמנית, מכאן נובעות מספר מסקנות: א) שלילת הלאומיות היהודית, יהודי גרמניה אינם מהווים מיעוט לאומי; ב) אין שותפות פוליטית בין יהודים גרמנים ובין אחרים; ג) האחדות המדינית-לאומית של היהודים שייכת להיסטוריה היהודית, והיא נחלת העבר.

אעפ"י שגם היהודים שמוחזן לגרמניה הינם בני אותה דת ואותו מוצא, ובתור מיעוט הם נתקלים בבעיות דומות, הרי בכל זאת אינה קיימת יותר כל זהות ביניהם ובין יהודי גרמניה, בשביל האחרונים קובעת אך ורק נקודת-הראות של האינטרסים הגרמניים, אמנם במקרה הצורך, אין זה פסול להיחלץ לעזרת יהודים נרדפים, ע"י סיוע פילאנטרופי ואפילו ע"י הפעלת לחץ דיפלומטי, אבל כל זאת אך ורק כתרד טעמים והמאניטריים צורפים וללא כל גושפנקא אידיאולוגית.

הזונה של ה"אגודה המרכזית" היתה איפוא — הגשמה תאמאנציפציה הסורמאליה שהוצנקה ליהודי גרמניה בשנת 1869, גם הליכה למעשה בהיים המדיניים והחברתיים של גרמניה.

כעבור זמן לא רב הרגישו גם מייסדי ה"אגודה" שאין די בזה, מצע רעיוני אינו יכול להתבסס אך ורק על השלילה, לכן הכניסו אם אם נימה קצה יותר יהודית-חובית (אפשר, בשביל להתחרות באופן כזה גם עם השפעת התנועה הציונית שקמה באותן שנים), נידבק חיובי זה כלל סיפוח ההשכלה היהודית ושלילה מפורשת של התנצרות או ההתמקות מהמאבק נגד האנטישמיות, המדיניות נהייתה שוב עתה למעשה מביש, לגטימית הדגליה במשך ארבעה עשורים של קיומה פיתחה ה"אגודה" פעילות פובליציסטית ענפה בעיקר בתחום המלחמה באנטישמיות, אשר ראתה בה כאמור, אחד מתפקידיה החסכרתיים המרכזיים, מלחמה זו התנהלה בפרק זמן הנידון כאן, בראש ובראשונה מעל דפי בטאונה הראשון של ה"אגודה" — כתב-העת "Im Deutschen Reich", המחקר שלהלן אינו בא לדון בעצם הפילמוס החשוב עם התתקפות האנטישמיות למיניהן, אלא הציב לעצמו מטרה — להתחקות אחרי הסיפונים האפולוגטיים העקרוניים והמהותיים ביותר, אשר צצו בעקבותיו או נתלו אליה, המונח הוא להצטמצם לקטע אחד בלבד — תורה האפולוגטית של ה"אגודה", כפי שהיא באה לידי ביטוי בירחון זה בשנים הראשונות לקיומו, שנים אלה חופפות מבחינה כרונולוגית את ראשית צעדיה האירגוניים של ה"אגודה" והן מקבילות דרך-אגב, גם לשנותיה הראשונות של ההסתדרות הציונית.

מקומה של האפולוגטיקה

אנסה בעזרת קטעים שונים מעתון זה, לתמחיש את חקו האפולוגטי הכללי של ה"אגודה", בפראקסיס הפובליציסטי השוטף, כעין אספקלריה לקשת הרב-גונית של הדיעות וההנחות האפולוגטיות השונות שהילכו או ב"אגודה".

אפולוגטיקה פוליטית-אזרחית

א) תקשר של היהודים אל עמם ומדינתם. בעיית הקשרים עם העם והמדינה שבתוכם יושבים היהודים, תופסת מקום נרחב בעתון. בכל הטיפונים בסוגייה זו עוברת כחוט השני אותה הנחה המוכרת היטב ממצע ה"אגודה", שהיהודים אינם עם אלא שותפות דתית: העתון מבליט בהקשר זה כמעט תמיד עניין נוסף והוא, במקרים אלה, המשווה לדברים את גביונם האפולוגטי המיוחד — התוכן האתי של הדת היהודית. בדצמבר 1901 למשל, התפרסמו "עשרה עקרונות של ה"צ.ו.א.", ומסעיף השלישי קובע: "עבודת הדת היהודית ותורת המידות שלה אינן סותרות בשום נקודה את העקרונות האתיים של המדינה המודרנית: היהדות איננה מכירה תורת סתר..." (העניין של "תורת סתר" מילא תפקיד רב בפולמוס של עלילות הדם; על כך בהמשך). אם נוסיף לזה את הסעיפים 4, 5, 6, החוזרים על הסענה השגורה אף היא בפי דוברי ה"אגודה", כי האנטישמיות פוגעת בנצרות, לא פחות מאשר ביהדות, שהיא טוליכה לאנארכיות, ועל-כן פאטריסטיזם גרמני מחייב מלחמה באנטישמיות, ואם נזכיר עוד את סעיף 10, שכל מי שהקריב מדמו ומרכושו למען המולדת, הוא חרא גרמני, הרי שיש לפנינו במחיצה אחת כבר כל הטענות האפולוגטיות העיקריות שהינחו את הפעולה החברתית של ה"אגודה" במישור הפוליטי-אזרחי.¹

דוברי האגודה הבינו היטב שאין די בהצטרף על שותפות דתית גרידא של יהודי גרמניה אלא יש חשיבות עקרונית להצביע על שותפות דתית, כמשהו טיפוסי ליהודים בכל מקום, ומכאן הנסיגות המחזרים להרחיק עדותם. ג. לווינשטיין כותב למשל, ש"על אף פקודת הגירוש (בספרד)... אלפי יהודים נשארו באותה ארץ, למרות שנשקפה סכנה לחייהם, כיוון שהיו קשורים איתה לא רק חומרית אלא אף נפשית".² הוא מתעלם במחיר-קלמוס מאותו יחס לספרד, שליווה את היהודים במשך מאות בשנים, לאחר הגירוש. בהמשך אותו דף הוא מוסיף לכתוב ברוח דומה ביחס לרוסיה: גם שם, למרות הגזירות, הפוגרומים והרדיפות, היהודים אינם רוצים לעזוב, כי "היו קשורים איתה בכל לבבם" (הוא מתעלם לגמרי מההגירה רבת המימדים באותן שנים מרוסיה).

גם חפיסה זו לא סיפקה את כל אנשי ה"אגודה", ובתזכורת הבאה של "א.ד.ר." התפרסמה תגובה בנגות השימוש בתיבה "עם ישראלי": תגובה זו הסתמכה על דברי ירמיהו הנביא בגלות למען "הזכות" החיה, שהיהדות איננה עוד אלא דת גרידא. התבססות זו על ירמיהו כ"ט, א', הוחדרה ל"אגודה", כמדומני, בהשפעת שטיון רפאל הירש,³ מייסד ה"ניאראורתודוקסיה" ביהדות גרמניה. מעניינת העובדה שהמערכת מצאה לנכון להעיר כי לזינשטיין לא התכוון חלילה למשמעות פוליטית לאוטית של "עם", כי אם רק ל"קשר האמונה המשותפת באל אחד".⁴ מאותם טעמים מביע העתון מורת רוח מכך שההיסטוריון מרטין פיליפזון קרא לספרו "ההיסטוריה החדשה של העם היהודי", במקום לבחור שם הולם יותר כגון "תולדות היציאות ומאמיניה"; יחד עם זאת מציינים לשבח את ה"תיאורים הרבים המעידים על הלך רוח גרמני של המחבר".⁵ סימפטומטית היא גם פתיחת רשימתו של איבר ברנדון, יהודי מדינה:

„אינני יכול, לצערי או למזלי, לכתוב מאמר על יהודים דנים, כי יהודים דניים

זאב לוי

אין... אנו מונים בדגיה כ־4200 דנים יתודיים⁹.

1. סיסן ההיכר היחיד של שייכות ללאום זהו אזרחות המדינה (Staatsbürgerschaft).

העתון מרבה לעסוק בנסיגות של הגדרת תל אומיות ומעלה שתי טענות עיקריות:

2. הלשון העברית היא שפת פילוח כמו הלאטינית בשביל הקאטולים. כמובן, אין

שוכחים במקרים אלה להזכיר גם את הדם שנשפך למען המולדת.¹⁰

מעניינת ביותר בסוגייה זו של קשר היהודים אל העם והמדינה בתוכה הם יושבים,

היא העובדה הכרוכה שוב בנימות אפולוגטיות ממדרגה ראשונה, שאין מבקשים את

הקריטריון האובייקטיבי החיצוני דווקא, אלא מעדיפים להסתמך על הרצון הסו-

בייקטיבי. לחלן מספר דוגמאות:

פרופ' לאצארוס: „הנני אדיש לחלוטין לשאלה מאיזה גזע יצאתי אך איני

אדיש כלל לשאלה, לאיזו אומה עלי לשייך עצמי כיום“.

פרופ' שטיינטאל: „יכולים למנוע בעדי להיות פרופיסור מן המניין, אך אין

יכולים למנוע ממני את ההשתייכות ללאום הגרמני“.¹¹

העתון חזר ושונה את התירו של לאצארוס, שהיא תולדת מחקריו על „פסיכולוגיית

העמים“, כי המושגים „עם“ ו„לאום“ אינם נובעים, לא ממסורה, לא מטריטוריה, לא מדת

או מוצא, אלא אך ורק מלשון משותפת ובעיקר מן הרצון הסובייקטיבי

של ההשתייכות לכלל.¹²

נימה זו מבטאת בוודאי גם שמץ אכזבה מן המציאות הפוליטית, שהאנטישמיות חסכת

באותן שנים לחלק מנופה, ובעקיצין היא משקפת גם את השפעת הפילוסופיה של קאנט

ושוסנהאור, אשר התגברה באווירה הרחוצה של גרמניה באותה עת.¹³ דבריו הידועים

של גבריאלי ריסר, מימי המאבק על האמנציפאציה, שמי ששולל ממני את זכותי

על מולדתי הגרמנית, שולל את זכותי לרעיונותי, לרגשותי, ללשוני בה אני מדבר, לאוויר

איתו אני נושם, ולכן עלי להתגונן מפני כספני רצח, חסכי למרסו של ה„אגודה“.¹⁴

הסיוע הנזיל, המשתית את ההשתייכות הלאומית על הרצון הסובייקטיבי, תרחה מן

האופייניים ביותר לראשי ה„אגודה“, כך למשל, מתבסס דיר פולד במאמרו על „המדינה

הלאומית והסיעוטים“, על דבריו של הוגה הדעות הגרמני גוסטאב רומלין, כי „מושג העם

איננו מוגדר ע”י סימנים אובייקטיביים אלא דורש הרגשה סובייקטיבית. עמי הם אלה

שאני רואה אותם כעמי, שאליהם אני מרגיש עצמי קשור בעבותות בליינחקר“.¹⁵ בהמשך

הוא מחפלט עם ההיסטוריון סרייט שקה. זה שהגדיר את היהודים בפולמוסו עם גרץ,

כ„אומה זרה“, ומפתח היאוריה על שני מיני מיעוטים: (1) מיעוטים של לאומיות זרה

שמן הראוי כי ייטמעו עד כמה שיותר מהר בלאומיות הרוב (אלזאסים וכר), (2) מיעוט

השייך לאותה הלאומיות של הרוב, ולכן אצלו אין צורך שייעלמו כל התבוללים, וזו

הבדל כמו בין באווארים ופרוסים.¹⁶

נימה אפולוגטית זו של ה„אגודה“ לא הסתפקה בהנחה הכללית, שבכל אתר ובכל

ארץ, היהודים חייגם דת בלבד ולכן שייכים הם אוטומאטית לעם הסובב אותם, אלא שאפת

תמיד, בכל מאודה, להבליט ולהדגיש את ייחוד הקשר של היהודים בגרמניה

למולדתם. „מאז ימי הרפורמאציה לא התבוללו היהודים בקלות כזו עם שום עם כמו עם

העם הגרמני. במשך אלפי שנות ההיסטוריה שלהם באו היהודים במגע כמעט עם כל

הלאומים, אך יצרו קשר הדוק רק עם שלוש לאומים, ורק אלה השפיעו עליהם השפעה

ניכרת: היוונים בימי קדם, הספרדים בימי הביניים והגרמנים בימי הביניים ובעת החדשה. דהיינו — משך הזמן הארוך ביותר, ההשפעה הערבית, בהשוואה לכל אלה, הינה זעומה ביותר (11) ופחות מכך הרומאית... היהודים שגורשו מגרמניה העבירו את הלשון הגרמנית לפולין ולרוסיה, והם מחזיקים בה עד עצם היום הזה. הם הפכו בארצות אלה ל"חלוצי הגרמניות".¹⁷ לכן אין לראות כ"חריג" את זיסקינד פון טרויסברג, ה"Minnesänger היהודי המופלא מתמאה ה-13, אלא בעיני הדוברים של ה"אגודה" הוא מהווה הוכחה ניצחת להשתתפותם הבלתי פוסקת של היהודים בחיים הרוחניים של גרמניה וכן מובאת עדות מפי הרדר, לסינג וג. פרייסאג.¹⁸ זוהי דוגמא אחת בלבד, אשר יכולה לשמש כפרוטטיפ לא רק למרבית המאמרים בסוגיה זו בעתה אלא גם לסקירות הנרחבות על אסיפות ה"אגודה", שבהן הנואמים המרצים חוזרים על כך בלי הרף (מבחינה זו נוהג המדור הקבוע והגדול, בשם Umschau, המונה מאלפת על התפישות דעות סטיריאוטיפיות ממין זה ברחבי ה"אגודה").

ב) האנטישמיות מסיבה נזק יותר גדול לגויים מליהודים. גם זוהי אחת החיות הנפוצות של האפולוגטיקה כ" C.V., במישור הפוליטי-חברתי, האנטי-שמיות חותרת תחת יסודות הדתות המונותאיסטיות וכל התקפה על היהדות מסכנת איפוא גם את הנצרות.¹⁹ (כאן מקלים אנו גם בתופעה אשר תהיה אופיינית לאפולוגטיקה של ה"אגודה" במישור התרבותי-פילוסופי — הפרכת ההאשמות האנטישמיות ע"י ציטטות של תיאולוגים נוצרים, וכן הנסיון ההיסטוריוסופי למתוח אנאלוגיה בין הרעיונות המוסריים של המיתוס הגרמני הקדום ותנ"ך,²⁰ דבר אשר לא יפריע לאחרים לקלס בעת צורך את עליית האתוס התנ"כי על המיתוס הגרמני דווקא).

האנטישמיות מהווה "בגידה בכבוד העם הגרמני";²¹ היא מורידה אותו ממעמדו הרם בראש עמי התרבות, היא חותרת תחת ארשיות המדינה, מתדיירה בהמונים איאמן בשלטונה, סרי נגד החוק והסדר, היא בזה להומניות, וע"י השמצת הברית הישנה גם מערערת את האמונה בברית החדשה ובליסודי הדת בכלל.²² מכאן ועד לתיזה הבאה אך צעד אחד בלבד, היינו כי האנטישמיות מכשירה את הקרקע למהפיכה ולאנארכיזם.²³

ה"אגודה" חשקה מאמצים רבים כדי להכשיר מרעמים אנטישמיים בבחירות וטעם הצידוק לפעולה זו היה מלווה שוב בהנחה כי "יש להגן על מולדתנו... יותר מכל בפני טימותיהם של מסיתים מקצועיים, הפרעלים תחת המסווה הלאומי הבוגדני (...)" — להפלת הסדר המדיני והחברתי הקיים, וכו'.²⁴ טיעונים כאלה הצריכו כמובן עוד טענה משלימה, אשר לא בוששה לבוא, אם יש קשר בה הדוק, כביכול, בין המהפיכה והאנטי-שמיות, שזאת גם להוכיח שהיהודים רחוקים מכליה הריחוק משאיפות מהפכניות, ההיסטוריות מ. פ. ל. פ. ז. מ. מי שזיה מראשי ה"אגודה", יצא נגד ההאשמה כאילו מצויים בין הסוציאליסטים הרבה יהודים, בכל מקום שם שורר שיוויון זכויות וחופש המצפון, אין יהודים בחנוכות השמאל, כי "היהודים הם עם שמרני מכל וכל", והראייה — זה כשלושת אלפים שנה שהם אחוזים באותה דת ובאותן מצוות.²⁵ מאותה סיבה אנו נתקלים בנסיגות שונים להחנער ממארכס, אין זה מק הצדק, לדעת העתה, להקיש ממוצאו היהודי של מארכס על חוסר נאמנותם של היהודים למולדת; הנירסה הרלוות ביותר בנידון אמרה שמכיוון שהתנגדות למארכס מעוררת אצל מלומדים גרמניים, "ההבטאות רגשיות אנטישמיות" (antisemitische Gefühlsäuberungen) תרי החסתיגות הברורה ממארכס

המאטריליסטי, המהפכני והאנטי-לאומי, דרושה כדי להוציא את הרוח ממפרשי טענות אלה.²⁰ מאותו טעם, "שש" כמעט העתון על גילויים של אנטישמיות בקרב המוציא-לדמוקראטיה, ורואה בכל מאמר או גימה אנטי-יהודית, בעתונות שלה, חיווק לסתירת הטענה האנטישמית של "אחוות היהדות והסדר".²¹

ג) היהודים כחיילים, זוהי אחת הפרשות אשר תפסה מקום בראש האפולר-גטיקה האזרחית, והיא מתפצלת לכמה וכמה כיוונים: 1. הארגומנט של "הדם השפוך"; 2. עדויות על הצטיינות היהודים כחיילים; 3. ההשתנות הגופנית והספורטיבית של היהודים ללא-יהודים; 4. סתירת האשמות בדבר "פחדנות" היהודים.

אם נקח בחשבון שבאותן שנים, הפאטריוטיזם הנמלץ בסגנון "עם האלוקים למען הקיסר והמולדת"²² והשימוש בסופרלאסיבים ביחס לקיסר, לביסמארק, לבני המלכות, למלחמת 1870 וכו', היה מסממני התקופה, בעתונות היהודית והכללית, והפך לחלק בלתי נפרד של כל איסוף והרצאה, הרי נבין על נקלה את הרגישות המיוחדת של ה"אגודה" בנקודה זו. ששימשה מטרה נבחרת לחיצי האגיסטאציה האנטישמית, תקצר היריעה מלהביא אפילו רק מבחר מתוך הקטעים המרובים על דם השפוך ורוח התקרבה של היהודים למען מולדתם הגרמנית. כדאי לשים לב לצירוף התיבות Gut und Blut, שיש בו מן הרמז המובלע הנוסף כי היהודים לא רק סיכנו למען גרמניה את חייהם אלא גם את נכסיהם, כלומר, הזמת הטענות על רדיפת הבצע של ה"מאטריאליזם היהודי".

לעיתים קרובות מובאת רשימות שמיות מפורסות של חיילים יהודים, שנפלו או נפצעו בשדות הקרב.²³ רבות הרשימות התיסטוריות, בעיקר ממלחמות השיחרור וגד נאפוליון, והכוונה ברורה: להראות שאפילו בתנאים של טרום-אמנציפאציה או אמנציפאציה מקוטעת, לא היססו היהודים מעולם לראות בגרמניה (פרוסיה) את המולדת שלמענה יש לצאת לשדה הקרב, (ת. סלוציסטי, תביזגראף הנודע של משה הס, מביא ברשימה קצרה על "השכעת החיילים היהודים בברסלאו, 1813", מדברי המשתתפים בטקס,²⁴ והוא אף כתב ספר מיוחד על "חלקם של היהודים בתגנדבות לטיפול בפצועי מלחמות השיחרור").²⁵

סידרת מאמרים גדולה, תחת הכותרת "יהודים כחיילים" (בעקבות קונטרס של ס. קרונבאך באותו שם מ-1896) מגסה לתת סקירה היסטורית וסטאטיסטית מפורטת, החל מהיהודים בצבאות אלכסנדר מוקדון ועד לנושא המרכזי: היהודים במלחמות השיחרור של פרוסיה, נזכרים שמות רבים של גיבורים יהודים, ומתפרסמים סכתבים של קצינים ומדינאים גרמניים בשבח הלוחמים היהודים; כן מובא תיאור מפורט של החיילים היהודים בפרוסיה במאה ה-19, כשהחלקהארי מוקדש לחלקם במלחמת 1871/70.

המאמרים הנ"ל אינם מצטיינים רק ברוחב היריעה ההיסטורית וברוח האפולוגיסטית הקיצונית שלהם, אלא גם מועזעים בשל דברי הסיום: "אם תפרוץ מלחמה בין המעצמות, שוב יתייצבו היהודים, כמו בעבר, לימין שני הצדדים".²⁶ גישה כזו איפיינה את העתון גם קודם לכן: "אין דתם (של היהודים) מונעת בעדם, במקרה של מלחמה, מלהגן על מולדתם בגבורה, אף נגד בני אסונתם כחרי"ל".²⁷

בעבור 5 שנים מחפרסמת סידרת מאמרים של מ. פיליפזון על "הסתגדרים היהודים בצבא הפרוסי במלחמת השיחרור של 1814/13", בה מובאים עובדות ומספרים לרוב, לרבות רשימה שמית של חיילים יהודים, המציגת את מקצועים ואזרחי, מקום מוצאם, יחידתם הצבאית, הצטיינותם ועיסוריהם, פציעתם או נפילתם.²⁸

מקומה של האפולוגטיקה

כתבות שונות על הפליית קצינים יהודיים³⁰ מדברות אף הן ברוח זו ואף הן נזהרות לצטט עדויות של שרים וספקדים לא־יהודיים. (נזהלו גם משפטים על חוצאת דיבה, כאילו מתחמקים היהודים משירות צבאי).

מבחינת מוסר־ההשכל מעניינות שתי כתבות מ־1905: האחת מספרת על גבורתו של סרומפלדור ומיגרו לקצין, על אף היותו יהודי, והשנייה על חייל יהודי רוסי אחר, שידו נקטעה גם כן, ואשר זכה לעיטורים רבים, והכונה ברורה: אם ברוסיה החשוכה, בה סובלים היהודים מהפליית וספרעות, יכול יהודי לעלות לדרגת קצין, לא כל שכן שהוא ראוי לזה בגרמניה הנאורה...³¹ הדברים גם נאמרים במפורש: „שעה שבארצות השכנות יכולים יהודים לתפוס משרות גבוהות ומכובדות ביותר בשורות הצבא, הרי יושבים ברייכסטאג הגרמני אנשים שלא הוכיחו את גבורתם אלא בדיבורים, והם מלעזים על חיילים יהודיים, מבלי שהנציגים העליונים של הצבא יפצו מה להגנת פיקדיהם“.³²

למלל הפאטרוטי הנמלץ, שהיה מסמני התקופה בכלל, נרעד עוד תפקיד מיוחד בקרב היהודים: להראות קבל עם ועדה, שהפאטרוטיזם הגרמני של היהודים אינו נופל מזה של הגרמנים.³³ לפעמים אף הניעה הרוח האפולוגטית למימדים סדתימים, כפי שיכול להעיד „ההויקס“ הבא, מדברי מ. הורביץ, ממנהיגי הראשיים של ה„אגודה“: „העובדה שאנו משתתפים ומתלהבים מטקס הסרת הלוח מעל פסלו של ביסמארק, הריזו ההוכחה הטובה ביותר ש„אנו גרמנים טובים עד לשד עצמותינו“, כי לו היינו יותר יהודים מאשר גרמנים, לא היינו יכולים להעריך מדינאי זה, שתחת שלטון־אחידי שלו צמחה וגדלה התנועה האנטישמית מחדש“.³⁴

ד) היהודים וההתפתחות המדינית של גרמניה. זהו נושא שה„א.ד.ר.“ מספל בו בהקשרים שונים ורבים, כשהוא עומד בעיקר על הנקודות הבאות:

1. חזיקה ההרוקה של היהודים לגרמניה, מאז ימי יוליוס קיסר.
2. משה מנדלסון כיוצר הלשון הגרמנית, כנגד הערצת הצרפתית ע"י פרידריך הגדול.
3. נאמנות היהודים לפרוסיה בימי מלחמת השיחור, בלי אמאנציפאציה, נגד נאפוליון שצבאותיו הביאו איתם את האמאנציפאציה.
4. פעולותיהם של אישים יהודיים שהצטיינו כמדינאים גרמניים, כמו גבריאֵל ריסר, יוהאן יעקובי, באסברגר, לאסקר ואזורים.³⁵

הדמות הנערצת ביותר על „האגודה המרכזית“ היה כאמור גבריאֵל ריסר, והעתון מרבה לפרסם מאמרים על אודותיו או קטעים מטאמריו ונאומיו,³⁶ בכל הקטעים הללו מובלטים, שוב ושוב, המושגים שכבר צוינו, כגון — „הדם השפוד“, הרצון להשתייך לאומה הגרמנית, הנכונות להקרבה ונאמנות, וכו'.

רגישות אפולוגטית מיוחדת במינה בקשר לגרמניותם של היהודים, פוגשים אנו מדי פעם, כשמתעוררת שאלת היהודים בחבלים המזרחיים של פרוסיה, אעפ"י שזהו רק קטע אחד, הרי אין כמותו להטחיש את הלכי־הרוח של ה„אגודה“, היהודים נקלעו, באזורים אלה, לתוך סבך הניגודים הלאומיים בין פולנים וגרמנים: התיוה החביבה על ה„אגודה“ אומרת, שהיהודים, הם הם שהתחזקו את הלשון, התרבות והציביליזאציה הגרמנית לשם. היהודים, בהגרם לשם לפני כ־1000 שנים, „לא ויתרו מעולם על הלשון הגרמנית (הדגשה במקור), הם דיברו גרמנית... כאשר אבותיהם של אלה, השוללים כיום את גרמניותו שקרעים היו עדיין עמוק עמוק בסלאביות“, היהודים ביצעו „חלק־הארי של הפיכת חבל פוזן למבצר הגרמנית“, „הגרמנים הנוצרים התבוללו

בפולנים לאלפיהם, אבל אף יהודי לא עשה כן, ולא ויתר על זיקתו ללשון ולתרבות הגרמנית... אותו תפקיד שמילאו בגרמניה ההוגנוסים שגורשו מצרפת מילאו שם היהודים שגורשו מגרמניה, אלא — ובזה שוב מתווספת ליסוד האפולוגטי הכללי הנביטה האפורה לוגטית המיוחדת — בשעה שההוגנוסים התבוללו חיש מהר בגרמנים, שמרו היהודים בפולין אמונים ללשון ולנוהג הגרמניים... לא קיימים בחבל ארץ זה שלושה לאומים (Nationalitäten), גרמנים, פולנים ויהודים, אלא רק גרמנים ופולנים".¹²

מן האפולוגטיקה ההיסטוריוסופית אל האפולוגטיקה המוצהרת לבני החולה: "כיוון שה C.V. הוא אגודה של, אורחי מדינת גרמניה, מובן מאליה הדבר, ואין צורך לחזור עליו, שחבריו יתמכו במיד ובכל עת בשאיפות הגרמניזציה של האוסטמארק".¹³

אפולוגטיקה תרבותית-פילוסופית

א) יהדות וגרמניות מאמצים רבים הושקעו ע"י ה"אגודה" כדי לגשר בין ה"רוח" היהודית והגרמנית, אבי הקונצפציה הזאת היה הפילוסוף הרמן כהן, אשר לא הסתפק בהצגת אלוהי הדת היהודית כהתגלמות התבונה עפ"י השקפת קאנט, אלא ניסה להרחיב את האנאלוגיה בין יהדות וגרמניות על שטחים רבים ככל האפשר, מתוך הנחה יסודית, שהנצרות (הפרוטסטנטית) מונחת ביסוד הגרמניות, ואילו היהדות היא מקום הנצרות הפילוסופיה הגרמנית. לדעתו של כהן, היא אידיאליסטית, וכאן נקדרת המגע עם היהדות, לא ביהדות ולא בפרוטסטנטיות קיים מהוה בין האל לאדם פרט לתבונה.¹⁴ ב"וידוי", שנכתב בעקבות הפולמוס שבין גרץ לטרייטשקה, שם כהן דגש מיוחד על תקווים המשותפים לדת ישראל ולפילוסופיה הקאנטיאנית. הרעיון המכונן אותו בהגינותו, איננו "השותפות הדתית" של היהודים הגרמניים אלא יותר מכך — השותפות הדתית של היהודים והנצרים, המבטאת את הכיוון ההיסטורי, כלשונו, של התפתחות היהדות אל הפרוטסטנטיות. השקפה זו כבר מצביעה על הסגמה האפולוגטית המודעת של דבריו, אשר השפעותיה, הן הסתייגויות מסוימות, ניכרות היטב ב"אגודה", כפי שייתברר בהמשך. החיבור השני, אשר ראה אור בעיצומה של מלחמת העולם הראשונה (ולכן אינו שייך למסגרת התקופה הגידונה כזו), כתוב, בשל נסיבות הזמן, בקיצוניות אפולוגטית — שוביניסטית בלתי רגילה.

לא כאן המקום להתפלמס עם ה. כהן בסוגיות אלה, אך יש לזכור שהשקפותיו הטביעו רישומן על האווירה הרוחנית ב"אגודה": אין להבין את מכלול הפרובלמטיקה של "יהודים וגרמנים", אשר העסיקה כל-כך את ה"א.ד.ר.", מבלי לראות מאחורי הקלעים את צילו של ה. כהן. קיים אמנם הברל, מעין "מתודולוגי", בין גישתו של ה. כהן, שלא לקלס יתר על המידה את סגולות הדת היהודית, שמא יתעורר חשד של רגש לאומי כפול, לבין הגישה שהיתה רווחת בשורות ה"אגודה" — להבליט דווקא את הערכים המוסריים בדת היהודית, למען להראות את קירבתם ה"מהותית" לרוח הגרמנית (ראה להלן).

היכרות בלתי אמצעית עם השקפותיו של ה. כהן ניתנת לנו ב"א.ד.ר.", ע"י הרצאתו על "פוסטולאטים יהודיים", ומן הראוי לשים לב אל הפוסטולאט השני: "פעילות משפיעה (Mitwirkung) של היהודים הגרמניים במדינת הגרמנית מתוך מושג האלוהים היהודי, האדיאה המשיחית הינה הגשמת המסריות עלי אדמות, ולכן יש לפעול במדינה ההיסטורית למען הגשמת האדיאל הכללי-אנושי של המשיחיות".¹⁵ בהקשר לכך כדאי לשים לב לעובדה, כי בהזדמנויות שונות מדיגיש כתבה-עת את ההנחה

מקומה של האפולוגיקה

שהרעיון ה"מדינתי" (staatisch) הרבה יותר חזק מן הרעיון הלאומי, ולכן נימנים על האומה הגרמנית כל בני (Angehörige) הרייך הגרמני, הלשון, התרבות והמסורת אינם מהווים בסיס מספיק להבדלים בני־קיימא. רעיון זה, השאוב לכאורה מן הפילוסופיה של ההיסטוריה ההגליאנית (שעל פיה יש רק מדינה אחת בכל תקופה שהיא הריבונית), שירת כמובן על הצד היותר טוב את הטיעון המרכזי של ה"אגודה" בדבר "אזרחי המדינה" היהודיים.⁵¹ לרעיון זה היתה גם השלכה עקיפה מסוימת על הרמן כהן עצמו, בדבריו (ב"פוסטולאט" השלישי) על גרמנית בתור מולדת התרבות של היהדות האירופית בכלל.⁵²

סענת אנטישמית נדושה אחת הכאיבה ל"אגודה" — האשמת היהודים בריפת בצע ותאורם כהתגלמות הסאטיראליות, כנגד זה השתדלו תמיד לציין את הזהות בין המורשת היהודית והאידיאלים הגרמני: "עם ישראל נשאר גם היום, כמו בימי קדם... המבשר המיועד של העקרון המראנסצנדנטי, הנושא של האידיאה העליונה, אלוהינו איננו חי בערפלי המיסטיציזם אלא בשחקים של ההכרה השתורה".⁵³ בקטע זה ההתייחסות היא אל קאנט עצמו ואילו בקטע שלהלן אנו חשים את השראתו של ה. כהן: "בשעה שבונים ליהודים בתורה, עובדי טמון" (Mammensdiener) הריהם הינם אלה המשמשים בעידן המאטריאלי ליסטי המוכהק שלנו כמעט הנושאים היחידים של האידיאלים — אידיאלים שהוא הפרי היפה ביותר של אותה דת התגלות, המלמדת את בני האדם שלא לירוא אלא את האלוהים, לא לקוות אלא לאשר הנצחי, ולאהוב ולכבד בכל אדם את צלמו של האל".⁵⁴ אמנם בהמשך, מאמת כותב הרשימה גישה נעלה זו של היהדות עם רעיונות הנקם של הסיתוס הגרמני, אך בדרך כלל הנטייה היא למצוא תמיד את המכנת המשותף לאידיאלים היהודי והגרמני, אף אם כרוך הדבר בשענות היסטוריוסופיות מאולצות למדי, כמו למשל בדברים הבאים: "את הגרמני מאפיינת הנטייה לאינדיבידואליזם ולעצמאות... לכן הפיצול למאות מדינות, בזה דומה לו היהודי הרוצח לשמור גם הוא על ייחודו".⁵⁵ תקופה בית ראשון ושני הצטיינו ב"אותה נטיית גרמנית" (Immer derselbe deutsche Zug) הנמשכת עד למוסדות הקהילתיים של ימינו, גם היהודים (הנביאים) וגם הגרמנים מתוגדים לחיקוי תרבות זהה, אצל שניהם קיימת "נטייה מלידה לעצמאות רוחנית" ולשניהם משותפת ה"נטייה הדתית היסודית": לא הגרמנים ולא היהודים יכולים לחיות "בלי זיקה למשהו עליון".⁵⁶

במקום אחר מוצגת דת ישראל כמבשרת האידיאות המראנסצנדנטליות של קאנט — אלוהים אלמוות, חרות.⁵⁷ "בשום מקום לא הוגשם הציו הקאטגורי של קאנט במסקניות כזו כמו בתנ"ך, הספר שחינך את האנושות".⁵⁸ בני־ישראל הם "ישויות נסוכות רוח (vergeistigte) טראנסצנדנטיות, שלא היו כמובן בהיסטוריה" (שם): עלינו להיצמד לאמונתנו ולעקרונות תורתנו המהווים את עוגן ההצלה של האנושות... אמונת ישראל היא דת התבונה".⁵⁹ כל אלה רעיונות הלקוחים מבית־מדרשו של ה. כהן, שאפשר להוסיף עליהם עוד כהנה וכהנה, והם מצביעים ויטב על התהודה והתפיצה הרבה שלהם ב"אגודה". (ב) תרומת היהודים לגרמניה, תרומת היהודים לגרמנית בתחום הרוח והתרבות תופסת מקום בראש, מעל דפי ה"אדר", אנשי ה"אגודה" היו חזירים הרגשת ואמונה שעד כמה שיוכיחו יותר את תרומתם של היהודים לתרבות הגרמנית, פחות יראו אותם כנטע זר, לכן אין זה פלא שניסר בראש ובראשונה להבליט את חלקם של היהודים בפיתוח הלשון הגרמנית: המדע החדש של "פסיכולוגיית־העמים", שלא צארוס

ביסנה על נציגיו הראשיים, ואשר היו לו אז מהלכים רבים בציבוריות האינטלקטואלית, ראת בלשון את סימן-הזהר המכריע של ההשתייכות הלאומית. העניין הלשוני גם התקשר יפה לאותו אספקט של הרצון הסובייקטיבי להשתייכות, שכבר דובר בו. העתון מעלה על נס את תרומתו של משה מנדלסון ללשון הגרמנית.⁵⁵ כל השענות העיקריות בעניינים אלה הושמעו כבר בשעתו ע"י ת. כהן ב"הודו": שם עמד על חשיבותו של מנדלסון ללשון הגרמנית, וניסה בעיקר להוכיח, שהיהודים נימנו מיד על חסידיו הנאמנים ביותר של קאנט ומפיצי תורתו, כן סקר כהן בחטף גם את שאר שפתי התרבות, האמנות והמוזיקה.

אפס, הכוונה האפולוגטית הבולטת ביותר באה לכלל ביטוי בקטעים מהסוג שלהלן: "בקרוב מרבית יהודי גרמניה חיה קיים הרצון להשתייך אל האומה הגרמנית. בזמן שאבות אבותיהם של הגרמנים האידנא לא ידעו מאומה על מחרתה של אומה, קל וחומר אומה גרמנית... אם היהודים הגרמניים לא רק קיבלו את הלשון הגרמנית בעת שהתחברו בארצות הגרמניות אלא נצמדו אליה, טיפחוה ופיתחוה גם בארצות אחרות, הרי זה מבטל כל ספק ביתס לרצונם להשתייך ללאומיות הגרמנית. ועד כמה שהדבר יישמע מחר, רצון זה קדם אפילו לאומה הגרמנית עצמה. הוא סייע לעיצוב הרעיון של האומה הגרמנית ולבניין האומה הגרמנית עצמה."⁵⁶ (ההנמקות, "התיאורטיות של ה"אגודה" אינן חסרות סתירות, ובאותו גליון ממש, ב"Umschau, כתוב שאין היהודי גרמני משום שהוא מוכרח. משום שאין הוא יכול בכלל, לצאת מעורר הגרמני, את עורו זה ונביל כל פעם לשוב ללא ניד עפעף, כאשר תודקק המולדת למגינים").⁵⁷

בהזדמנויות רבות עומד העתון על חשיבותה של שפת האידיש. כעדות הקשר של היהודים ללשון הגרמנית. בציון הניקת בין האידיש לגרמנית אין כל חידוש אלא שהניסה האפולוגטית באה לידי ביטוי כאשר, כתגובה על כינויה בפי סרייטסקה בתור "abscheulich, verhumzte Sprache מתעלמים כליל מן היצירה והתוכן היהודיים הכרוכים באידיש, וסדגשים במקום זה אך ורק את התיבט של טיפוח הגרמנית. האפולוגטיקה מגיעה עד לידי כך שאותו קלאוזנר למשל, מגדיר את המלים העבריות שבחוץ האידיש כ"תוספת ויצוגית קוסמטית... הנוגדת את הסעם הבריאי, ומנסה להוכיח שמלים רבות אשר נחשבו מבוזות סטאטיסטית ביצאות מן העברית, נובעות ממקור גרמני דחוקא".⁵⁸

בקיצור, מוסר-ההשכל האפולוגטי השגור הוא כי ה"זארגון" הוא "מונומנט הדובר באלפי לשונות של הרגשת תודה לגרמנית אך הוא הינו גם עדות לכך, כי "אנחנו גמלנו על טובות אלה ע"י שקדנות חרוצה, ע"י מתן חלקנו בסיפוח כל העבודה התרבותית שסודותיה האתיים הוענקו רק על ידינו לעולם הערבי".⁵⁹ והמסקנה: בשביל היהודים, פרט לספרדים ולכוזרים (?) — ז. א. עבוד יותר מתשעה מיליון, הלשון הגרמנית היא שפת האם.⁶⁰

אעפ"י שחלקם של היהודים בעיצוב הלשון הגרמנית, תופס את חלק-הארי בכל אותם מאמרים וכתבות הדנים בתרומת היהודים לגרמנית, הרי שקדו לתבליטה גם בכל שאר שפתי התרבות והאמנות, מתוך מגמה מתמדת, אשר כבר מצאנוה אצל ת. כהן, להראות שהיהודים הגרמנים הינם חלק אינטגרלי של האומה הגרמנית (כראש הרשימה מופיעים תמיד — מנדלסון, ברנה, היינה ואוארבאך), ומצד שני מדגישים את הנושאים היהודיים שהעשירו את הספרות הגרמנית הכללית. מסיבה זו מקדיש העתון משקל רב לתרגום התנ"ך לגרמנית ע"י לוטר, ופוסר כלאחר יד את השקפותיו האנטי-יהודיות.⁶¹ את עמקות

שירתו של גיסה אין להבין בלי הכשרת הקרקע של הרדר, ואת מפעלו של זה אין להשיג בלי הפיוט העברי.⁶⁵

האפולוגטיקה בשטח זה מרבת להתבוסס על עדויותיהם של תוגידעות וחוקרי ספרות גרמניים נוצריים (כמו בעניין תחילים ויהודיים); מתלוות לזה מעין הגנה סובלעת, שאם גוי מעיד לטובת יהודי יש כאילו לדברים יתר משקל אובייקטיבי מבחינת כוח השכנוע, ויש כאן קו ברור ומכוון. לדוגמה אזכיר את המאמר הראשי של האנס פון באזדוב על "הומאניות ואנטישמיות", בשנה הראשונה להופעת הבטאון, המחלק שבחים רגילים ליהדות, כמקור לנצרות. מגדיר את היהודים כשמרים הממריצים את השאיפות התרבותיות הרדומות אצל הגרמני, וכך וכך.⁶⁶

המגמה הפילוסופית-תרבותית הזאת של שימת דגש על היסודות האוניברסאליים של היהדות, ובייחוד על הקירבה לגרמניות, גררה אחריה גם אותו מבנה, למעט ואף לבטל את המשמעות הלאומית-יהודית של החגים היהודיים, ולהשאיר רק את המשמעות הדתית-קונפסיונאלית. כדוגמה יכולים לשמש מקצת דבריו של ערד ס. מייבאום: "אין זה חשוב מה היו החגים היהודיים בעבר, חשוב לאשר נהפכו בהתפתחותם ההיסטורית, ומהי משמעותם עבורנו כיום".⁶⁷ חג הפסח מהלל את האלוהים על שחרור מדוכאים מיד מדכאיהם (אף מילה על שחרור לאומי), בחג השבועות חוגגים את "התגלות התורה" שנוצרה "לכבוש את העולם", חג הסוכות מציין את ההשגחה האלוהית בחיסטוריה, המקרבת את האנושות לקראת שלימותה המשיחית, ראש-השנה ויום-הכיפורים מסמלים את "נצחון השמימי על הארצי", לכל חמשת החגים אין כל תוכן לאומי ספציפי.⁶⁸ אחריו מתורה מחזיק ערד אחר, ד"ר בלאו, אשר מוסיף ארגומנט נוסף, כי מכיוון שלשלושה מתוך חמשת החגים הנ"ל היה בעבר גם אופי חקלאי, הדבר מצביע ביתר שאת על תוכנם האוניברסאלי ולא הלאומי.⁶⁹

הנימה האפולוגטית בשלילת הציונות

פרשת היחסים בין "האגודה המרכזית" וההסתדרות הציונית ידועה; מן הצד העקרוני מנוסחים הדברים בסעיפי התחלטות של ועידת ה"אגודה" במרץ 1913, חסם עומדים במפורש על סיפוח התודעה הגרמנית של היהודים, זיקתם להרבות הגרמניות וכך (כפי שנוסחו כבר במצע היסוד מ'1893), הן הבלטת הצורך "להיפרד מהציונים, השוללים רגש לאומי גרמני והחשים עצמם כאזרחים בתוך עם זר מארח, המרגישים עצמם מבחינה לאומית רק כיהודים".⁷⁰ אין איפוא צורך להתחייב את הדיבור בשאלה זו יען כי הדברים מפורשים בהרצאותיו הפרוגרמטיות הגדולות של אויגן סוקס מ-30.10.1895, המר באות בשלימותן, הן בספרו הנ"ל והן מעל דפי ה"א.ד.ר.", בכל הפולמוס הזה עם הציונות עוברת כחוט השני התנגדות שאין ליהודי גרמניה כל שותפות עם יהודי ארצות אחרות, בדומה לפרוטסטנטים ולקאטולים (מה שאינו סותר אמנם את התועענינות ביהודים במקומות אחרים), ואילו לציונות מכנה משהו עם האנטישמיות משום שאיפתה ל"דה" נאציונאליזציה של היהודים, והנה הסכנה הגדולה ביותר ליהדות".⁷¹ כל הסענות האחר לוגיות העולות בהקשר זה כבר מוכרות לנו.

במקרה זה בולט גם הקשר לטיעוני האפולוגטיים של הרמן כהן בשלילת הציונות, כפי שנוסחו על-ידו ב"יידו" מ'1880, כלומר, עוד טרם התארגנות התנועה הציונית עצמה, כשהוא מדבר שם על איי בעל "עניין של טיול", מגנה את "מפלגת

מקומה של האפולוגטיקה

הפלישתניאיים, ומתקיף את החיסטוריון ה. גרץ, מורו לשעבר, על "לאומיותו" היהודית. בעת ובעונה אחת הוא מתקיף גם את פרופ' לאצארוס על נסיוניו הקוסמופוליטיות בדבר שליחותם הסתמדת והרב-גונית (mannigfaltig) של היהודים בקרב הלאומים השונים. אליבא דהתן, ליהודים שמור רק תפקיד אחד ויחיד: "שמירת המונותאיזם" עד ל"צורה הסתמדת יותר של הנצרות".¹⁹

בדרך כלל דווקא ניסה קיצוניות זו לא נתקבלה על אנשי ה"אגודה"; מאמר מערכת דטקדש להצעת ה"Judentag" (על משקל Reichstag) של מ. מיליפזון, מתפלמס עם ה. כהן על ששלל כל פעילות אירגונית יהודית מתוך טענה שהיא תחליש בביטול את ייחוד האוטוריטה הדתית. בעל המאמר מתנגד לדעתו של ה. כהן כי בהווה מקשרת את היהודים אך ורק דת, וכי אין כאן אלא עניינים השייכים לאחריות הפרט; לעומת זאת הוא מציין את הצורך בליכוד כל הכוחות של היהדות נגד התקפות האנטישמיות.²⁰ אפיוודה זו ריה להראות לנו כי ה"אגודה" לא חיתה עשויה כולה מיקשה אחת, התרועצו בה מגמות וניואנסים שונים, כולל הנעשה בשדה האפולוגטיקה.

מכל מקום, הנימוק העיקרי בשלילת הציונות היה, שהיא רואה את היהודים כ"עם", ועיי כך מסייעת לאנטישמיות. נימוק זה נתלחה ל"אגודה" בגילגולים שונים במשך כל שנות קיומה והעברים ידועים. הרצון, בעת וחזיכו עם הציונות, להבליט, ודיו מה, את הגרמניות הסתורה, גרד אחריו לא אחת גם גילויים אפולוגטיים מדין אחר — לא רק הסתייגות מתציונות אלא אף מיהודי ארצות אחרות ולפעמים אף בתוספת סממנים של מעין גזענות. בהכללות יתרות על פי כתבות בעתונות יש המיד מן הסכנה, אך אין להתעלם מעצם העובדה כי דברים כאלה התפרסמו מעל במת ה"אגודה", ואפילו במסגרת מאמר ראשי. להלן דוגמה אחת בולטת: באפריל 1896 נתפרסם מאמר ראשי בחתימת קארל גוסטאב, הכורך יחדיו מאמר אנטיסמי ב"שנתונים הפרוסיים" עם "מדינת היהודים" של הרצל: "זאת הקללה של מעשה הרשע, המוליד בהכרח רק את הרשע".²¹ והמחבר ממשיך: "...אין לשכוח שהרצל איננו אורח מדינה גרמני (הדגשה במקור) אלא אוסטרי... רוב רובם של הגרמנים האוסטרים מסוגוורים עד כדי כך שהם רואים יותר תועלת לעמם ברדיפת היהודים מאשר לסנוע, שכן אחד עם היהודים, את החזירה הנוספת של השלטון הסלאבי".²²

ברם, הביסוס הרעיוני למרבית המאמרים המתפלמסים עם ההשקפה הציונית, שאוב מנאומיו וסמאמרייו של לאצארוס.²³ המצוטטים מספר פעמים.²⁴ אין רשאים לדבר על לאומיות יהודית כשם שאין לדבר על לאומיות קאטולית, פרוטסטנטית או בודהיסטית (שם).

בעיית הציונות הסרידה את ה"אגודה" רבות, כי ראו בה, ובצדק, את ההיפך הגמור להשקפתם היסודית, ואעפ"י שעד 1913 נשארו הניגודים בעיקר מתחת לפני השטח, כיוון שה"אגודה" שאפה לכלול בשורותיה את כל יהודי גרמניה, הרי הגישה האפולוגטית של ה"אגודה" יצאה עוד מראשיתה בחריפות נגד הציונות, אמנם ניתנה האמת להיאמר כי פסחו מדי פעם על שתי הסעיפים, ואפילו אויגן פוקס אינו חופשי מהיסוסים והתלבטויות ביחסו לתנועה הציונית. בעצם הילכו שתי דעות עיקריות: (1) שלילת הציונות מכל וכל, מתוך עצם שלילת הלאומיות היהודית; (2) שלילת הציונות עבור יהודי גרמניה, אך הסכמה קלושה, בחצי הפה, לשאיפתה להבטיח מולדת ליהודים מחסרי-הזכויות במזרח, על כך נסב עיקר הוויכוח בקשר לסעיף האחרון בהחלטות ועידת 1913.²⁵ חיתה לו השלכה

מקומה של האפולוגטיקה

על הגורמים השונים של האפולוגטיקה בשטח זה, פעם אוניברסאלית יותר ופעם גרמנית ספציפית יותר.

אפולוגטיקה „מדעית“

מראשית דרכה ראתה ה-אגודה הסרכוית¹ כאחד מתפקידיה החשובים, יצירת בסיס מדעי להפרכת האנטישמיות ולהגנה על תוכני היהדות בכלל והיהדות הגרמנית בעיקר. ראשי ה-אגודה הבינו אל-נכון, כי אין די בהצהרותיהם, שיהודים אורח-ימידיה נאמנים המה, כי גרמנים הם לכל דבר, כי הם חלק אינטגרלי של התרבות והאמנות הגרמנית, כי הגרמנית היא לשון אמם, וכי (כל אותם החיבטים שנסקרו בפרקים הקודמים), אלא מן הצורך הוא ללוח הצהרות אלה בפעילות מסברתית על סיבה ומחנה של היהדות, לסתור דעות קדומות ולהפיץ את האמת. הם סברו לתוסם, כי התפשטות ידיעות ראציונאליות נכונות על היהדות בקרב הנוצרים, והפרכת הדיבות והעלילות האנטישמיות הוולגאריות וה-מדעיות, יסללו את הדרך למלחמה יעילה באנטישמיות. לכן מתאונים לא פעם מעל דפי ה-א.ד.ר., שהאפולוגטיקה איננה מטופחת במידה הראויה ומסבירים את חשיבותה העקרונית. הרב פרוש² הופסן כותב בין היתר, כי „שום ענף של ספרותנו אינו מונח דיל כמו האפולוגטיקה. מתוך תודעת עליונותנו הפנימית נתנו ליריבינו אפשרות לכתוב ולדבר, לעשות ולפעול כאותם נפשם, לולא ישכנו קודם בחיבוק ידיים, אולי לא היתה הרעלת הבארות מתקדמת בקצב כזה.“³

למטרה זו, ביוזמת ה-אגודה, הוקמה „ועדת אפולוגטית-ספרותית“ שהיתה מסונפת ל-איגוד היהודים הגרמנים.⁴ ישיבתה הראשונה של ועדה זו התכנסה ב-30.12.1906 בהנהלת פרוש⁵ מייבאום וניסחה את מטרותיה ותפקידיה:

1. רצוי שהוועדה האפולוגטית של האיגוד תפעל לא רק ביהם למקרים בודדים של העלבת היהדות (בתחום זה פעל כידוע, גם המדור להגנה משפטית מטעם ה-C.V.) אלא תשתדל להשפיע בהתמדה על דעת הקהל, תוך מגמה להערכה נאותה של היהדות.
2. תשפעה מתמדת זו צריכה להקיף לא רק יהודים אלא גם נוצרים.
3. הוועדה האפולוגטית צריכה להוות מרכז לאירגון הפעילות האפולוגטית בהתאם למגמה, לפיה יש להעביר את הטיפול המיוחד באגפים מסויימים של הפעילות האפולוגטית, לאגודות הקיימות כבר ולספק הקמת אירגונים (Organe) חדשים לטיפול באגפים אחרים.⁶ באותה שנה יצא בגלגוא ספרו הידוע של הרב ד"ר מ. גידמן „אפולוגטיקה יהודית“ (מסעם החברה לקידום מדעי היהדות) אשר כל-כולו, כפי שמעידים גם כותרות שבעת הפרקים בספר, מדבר אך ורק על ה-„דת היהודית“, המחבר מגן עליה לא-דיוקא בפני התשמצות האנטישמיות הדמאגוגיות-פופולאריות, אלא בפני התשגות של התיאולוגיה הנוצרית-מדעית. ברעיונותיו העיקריים מאפיין הספר את הדת היהודית כפרי התהגלות האלוהית וכביטוי ל-„רוח-העם“ היהודית; גידמן מדגיש את חשיבות המסורת והחינוך, כי היהדות איננה דת של חוק כי אם של „תורה“, הנימה האפולוגטית המובהקת באה לכלל ביטוי באותם הפרקים של הספר, המצביעים על האופי האוניברסאלי והבלתי-אכסלוזיבי של דת ישראל (כמו היהס לגר), המחארים את המצות באספקלריה של חינוך האופי והריסון העצמי, המפרשים את המשיחיות היהודית בתור הרעיון הנצחי של אישר לעולם כולו.

רעיונותיו של גידטן הדריכו את הפעולה האפולוגטית של ה"אגודה", והספר מוזכר לא אחת בעתון.⁵⁰ באותו זמן יצא לאור עוד ספר אפולוגטי בשם "אנחנו היהודים" מאת ה. מינץ. והוא בעיקרו ספר תגובה על ספרו של הפילוסוף אוטו ויינינגר — "המין האופי", שהיכה באותה עת גלים בציבוריות האינטלקטואלית, ואשר בו מתח ויינינגר גזירה שווה בין האשה היהודים כיצורים נחותים, גם ספרו של מינץ נסקר ע"י ה"א.ד.ר." תוך אהדה רבה, ואופייני, בין היתר, הסיעון האפולוגטי, שבו פותחת הביקורת, ששומה להיאבק נגד הרעה המתפשטת בחוגים נרחבים כי היהדות איננה רק שותפת דתית אלא אומה;⁵¹ צילה ה"מאיים" של הציונות ניכר איפוא גם פה. כל הפעילות האפולוגטית הזו, שאפשר לכנותה על דרך ההכללה — "אפולוגטיקה מדעית", איננה מצטמצמת כמובן רק למישור הדתי, כמו בספרו של גידטן, אלא משתרעת על שטחים שונים ורבים, ואזכיר שוב רק כמה מן האופייניים ביותר, כפי שהם משתקפים מעל דפי ה"א.ד.ר."

באופן סכימאטי אפשר למנות את הסוגיות הבאות: דת: סוטר וקרימינאליסטיקה; אתיקה יהודית: סחר יהודי; חן יהודי: תכונות יהודיות (תורת הגזע); אפולוגטיקה גופנית ספורטיבית, מקום בפני עצמה תופסת האפולוגטיקה, תכונות בעלילות הדם והדיבות של זיהום הבשר (שחיטה וצער בעלי חיים), הגנה על התלמוד (שאלות כמו "עדות שקר לגוי") ועוד. כמו כן מקדיש העתון, בכרוניקה, מקום רב להזכחות על עבירות של נוצרים, שיוחסו בזדון ליהודים, דהיינו, מקרים של היצאת דיבה ולעז.

נקודת התורפה היא שהעתון אמנם מגיב על ההאשמות האנטישמיות בכל השטחים הנ"ל, אך ספק הוא אם זוהי תגובה רצינית ומעמיקה, יש להתחשב במגבלות הכרוכות בסיבה של סובליציסטיקה עתונאית, אבל למקרא הדברים המפורטים לאורך ולרוחב, מתעורר הרשם שדווקא הכוונה האפולוגטית, היא היא הפיגמה במדעיות התגובה, כלומר, יותר משגשגים לרדת לעומקם של הדברים ולהאידם ע"י ניתוח היסטורי וסוציאלי של תנאי החיים היהודיים בגולה וכו', יש כאן תגובה ריגשית, המתעלמת לא פעם משרשי הבעיית עצמה, בקיצור, "אפולוגטיקה" יש כאן, אך באיזו מידה היא "מדעית", זאת היא כבר שאלה אחרת.

א) אפולוגטיקה בתחום הדת, מטבט ראשון תמנה תהיה אולי תעובדה, שה"אגודה", כאירגון חילוני, מקדיש תשומת לב כה רבה לבעיות הדת, אפס הדבר נובע מסיב מצעה הרעיוני, כיוון ששללו את הלאומיות היהודית, סמילא ראו אנשי ה"אגודה", בהכרח, בדת, בקונפסיה, את היסוד המיוחד את היהודים. עניין זה הוזכר לעין כבר בוויכוח עם הציונות; פרופ' יוליוס גולדשטיין טען כי ה"אדיקות היהודית היא, מבחינה היסטורית-עולמית, היסוד הסובסטאנציאלי היחיד של הנפש היהודית הניתן לחפיסה (יש כאן עירוב מושגים משל קאנט והגל). כל השאר אינו אלא היקשי ומישוני.⁵² מה שהעסיק בראש ובראשונה, במישור הדתי, את האפולוגטיקה של ה"אגודה", היתה סוגיית היחסים בין יהדות ונצרות, בה נגענו כבר קודם.

1. שלילת הטענה שהמונותאיזם היהודי, כלומר העקרון של פסילת עבודה זרה, הוליד את הקנאות הדתית.⁵³

2. היסוד האתי בדת ההתגלות היהודית עולה בערכו על המיתוס הגרמני הקדום; כמרכן, היסודות המוסריים של הנצרות — מקורם במוסר היהדות.⁵⁴ זוהי אחת התיזות הנפוצות, בהשפעת ספרו העיוני של התיאלוג הנוצרי הרנאק, "מהות הנצרות", שראה

מקומה של האפולוגטיקה

אור באותה עת. ד"ר יוסף אשל באכר, בספרו "היהדות ומחנות הנצרות"³⁰ המתווה תגובה להרנאק, מציין ב"גאווה" שהנצרות... "לא היתה משהו חדש... אלא היתה מותנית לחלוטין ביהדות ובתורתה".³¹ יתר על כן, היהדות היא התורה היחידה המסחררת מדוגמות, ולכן היא היא בלבד "דת שהורה" (הדגשה במקור), ומחוננת במסורות עליזות, כגון "קדושים תהיר", ואהבת לרעך כמוך" וכו'.³² עד כמה שדעות כמו אלה של אשל באכר, של ד"ר ריגר, המופנות אף הן נגד הרנאק, היו אופייניות לגישתה הדתית-אפולוגטית של ה"אגודה", אנו למדים מן העובדה, שדבריו של ריגר מובאים כמאמר ראשי בגליונות של ספטמבר ואוקטובר באותה שנה (1902), תוך הבלטת התיזה העיקרית על המקור היהודי של מוסר הנצרות, כי הרי "ישו הוא משלנו".³³

3. תביעה של "אתה בחרתנו" או של אלוהים "לאומי", גם זו העסיקה רבות את העיתון. האלוהים איננו Nationalgott אלא Allvater שברא כל אדם בצלמו וכו'.³⁴ חוזרים מעל דפי העיתון, על אותה הבחנה, שהיתה שגורה מאז תקופת ההשכלה, בין "עכרים" לבין "נוצרים", מבלי להרגיש שתוך כדי נסיון זה, ליישב את ההבדלים בין היהודים הנוצרים, פוגמים בעקרון המקודש הנ"ל של האוניברסאליות. אפס, ה"אגודה" היתה רגישה לשאלה הקונקרטי של היחסים בין היהודים והגרמנים, כלומר, הנוצרים, ואילו שאר החיבטים לא נחשכו בעיניה כמהותיים באותה מידה.³⁵ מאידך, קבע עריד ווננפלד במטרה המפורשת של הפעולה ההסברתית והפובליציסטית של ה"אגודה": "להבהיר כי... הדת היהודית עומדת בפיסגת כל הדתות השולטות (1)", לא רק באריכות ימיה אלא גם בתוכן תאמת השלימות האתית.³⁶ אופיינית סן הבחינה האפולוגטית הזאת היא גם תשובת המערכת לשאלת אחד הקוראים, מדוע לא כותבים על מחזהו של שלום אש — "אל נקמות", עצם שמו של המחזה הוא בלתייהודי, כי זהו מושג עכרמי, הנוגד את רוח היהדות המכירה רק באל טוב.³⁷

ב) אפולוגטיקה בתחום המוסר והמידות, בשטח זה מתפצלת הפובליציסטיקה לשני שטחים:

1. הפרכת הטענות לגופן והבלטת הערכים המוסריים של התנ"ך התלמוד, בעיקר באותן נקודות ששימשו מטרה עיקרית לחיצי החסמה האנטישמיות — "עדות שקר לגוי", "עין תחת עין" וכיוצא בזה.³⁸
2. סתירת הטענות האנטישמיות על נחיתותם המוסרית של היהודים בעזרת נחונים סטטיסטיים; דרך זו נראתה לראשי ה"אגודה" כאחת הדרכים ההסברתיות החשובות ביותר במאבק נגד האנטישמיות.³⁹

ד"ר פולד (כבר הזכרתי את מאמרו "המדינה הלאומית והמיעוטים") מסכם את חשיבות הנחונות הסטטיסטיים בשדה המוסר, בהסתמכו על חוקר גרמני תוך מסקנה שמבחינה סטטיסטית, גבוהה בדרך-כלל רמתם המוסרית של בני המיעוטים על זו של כלל האוכלוסיה. "התוצאות של סטטיסטיקת המוסר ביחס למיעוט היהודי בגרמניה הן טובות באופן יוצא מן הכלל", מחמת האתיקה ההסברתית של היהודים השוקדים על "ריסון עצמי" ו"ביקורת עצמית" (מושגים הלוקחים מפי גידמן).⁴⁰

ג) עיסוקם המסחרי של היהודים וההון היהודי, כפרוטוטיפ לגישת ה"אגודה" רעיונה לסוגייה זו, שחיא מן הבעיות והתשובות החמורות ביותר בהיסטוריה ובסוציולוגיה היהודית, יכולה לשמש הרצאת הרב ד"ר מקס גרונבלד

על "כבוד הסוחר אצל היהודים".⁹⁸ שוב מאפילות הנימות האפולוגטיות על נסיון הניתוח ההיסטורי האביוקטיבי המדעי. הנקודות העיקריות בהרצאתו הן:

1. עדויות מפי חוקרים נוצריים, שהיהודים באיי עסקו בעיקר בחקלאות ובמלאכה.
2. העיסוק של היהודים במסחר ביה"ב — הוכחת תרומתם לציביליזאציה ולתרבות.
3. היהודים פנו למסחר ואילו המזרחים לנשך, ולכן, למען שמירת האוכלוסיה הנוצרית מפני הגושכים העושים, הרפתה התלוואה בריבית לידיים יהודיות...
4. חשיבות היהודים בספנות ובבניין אגיות, בתעשיית הנוכלות, בגידול סבך וקנה סוכר, ייבוא קפה, תעשיית משי, כותנה וצמר, וכר — בקיצור, פיתוח התעשייה.
5. ברם, המגמה העיקרית היא להוכיח שבניגוד לסוחרים הל'איהודיים, כגון הפונקים בגרמניה, שהבאישו, לדעתו, את ריה המסחר, היהודים הינם אלה שהצילו את כבוד הסוחר. גרונבלד מסיים באידיאליזאציה של הרוכלים היהודיים מכאן ו"יהודי החצר" ובית רוטשילד מכאן.
6. הסוחר היהודי הוא שיצר את המסורת של סיפוח הלימוד והתרבות כבר בימי התנ"ך וההלמוד, וכפי שמעידות מרבאות שונות, הוא שימש כסמל הישר והכבוד.

אפולוגטיקה היסטוריוסופית זו המרוכזת כאן, כולה ברשימה אחת, מופיעה בגוונים ובניואנסים שונים בכל אותם מקרים, שה"א.ד.ר." עוסק בבעיה של המסחר היהודי, ונעשו גם כמה נסיונות לחזק את הטיעונים הנ"ל ע"י נהונים סטאטיסטיים, אבל אלה היו בלתי שלמים, מקוטעים, ולא הניחו אפילו את דעת העתון עצמו.⁹⁹

בצורה דומה כותב העתון ביחס לטענות על התהון היהודי, כי ה"מכלאות הרשמיות מסכמות שבין 11 האישים בפרוסיה, שזענם עולת על 30 מיליון, סצור רק יהודי אחד, הברון פון רוטשילד כפראנקפורט... בין 136 המיליונרים הבאים, במחוז פוסטדאם, כמעט ואין יהודים, וגם בין המיליונרים במחוזות סאגדבורג, דיסלדורף וקלן יש בודאי רק יהודים ספורים".¹⁰⁰

ד) "התכונות" היהודיות ותורת הגזע, כל שתעתי בראשית פרק זה, על "האפולוגטיקה המדעית" בכלל, תופס כאן עוד ביתר שאת. לאורדוקא תשובה עניינית על הגורמים ההיסטוריים, החברתיים וכר, שהולידו את תבעיה, אנו פוגשים ב"א.ד.ר.", כי אם ניטה של התנצלות והצדקות, רשימה אחת מגיבה על ההאשמות בדבר התרבות, חרפה, חנפנות וכר, כתכונות יהודיות, כי אלה אמנם סצויות אצל יהודים בודדים, בעיקר בשכבות הנחותות, אלא שהן "קליפות הגיפור" והדבר "גורם צער רב ליהודים העומדים על דרגה יותר גבוהה מבחינת חברתית".¹⁰¹

מריבוי הכתבות בעתון מתברר, שהפולמוס עם תורת הגזע, בעיקר מיסודו של ס. צמברליין, שהחלה להתפשט ולהתפרסם בשנים ההן, תפסה מקום נכבד באסיפות ה"אגודה", הרצאות רבות הוקדשו לגרשא זה ובחלקן נתפרסמו במאמרים.¹⁰² מה שמעורר תמיהה הוא כי גם העתון עצמו נגרר לעתים אחר טיעונים דומים, ברבר תכונותיהם הנוציות המיוחדות של היהודים, "שאין כל צורך להסתירן"; והתפרסם אפילו ספר מיוחד.¹⁰³ המשבח את ה"תכונות הרחניות של הגזע היהודי" כמו ניידות אינטלקטואלית, כושר הסתכלות, רגש דתי עסוק, אבל גם נטייה לחוסריות... מחבר הספר הנ"ל מציע נישואי תערובת למען "שיפור הגזע" (Aufbesserung der Rasse), ובעל הביקרה, אף הוא רופא לפי מקצועו, מוסיף: "מנקודת ראותו של הרופא ואיש ההיגיינה

מקומה של האפולוגטיקה

הגזעית (Rassenhygieniker) אין לבוא בסענות נגד ההמלצה של נישואי תערובת. מהו יחסנו לעניין, בהתחשב בתנועה האנטישמית, איננו רלבאנטי כאן.¹⁰²

מן הראוי לציין שגם הלכירוח אלה יכלו להיתלות באילן גדול של היהדות הגרמנית, הלא שוב הוא הרמן כהן. ב"וידוי" התפלמס בין היתר, כפי שכבר ראינו, עם לאצארוס, בעל המימרה השנונה: "Das blut bedeutet mir blutwenig" ולדעתו של כהן תיפתר שאלת היהודים בגרמניה, לרבות שאלת הנזע, ע"י ההתמזגות הדתית הנכספת בין יהדות ונצרות. אנחנו מכירים בקיומה של תחושת הגזע, אני קובע במפורש כי כולנו שואפים לכך שיהיה לנו מראה גרמני שעד עתה אנו נושאים רק את השפעות הלואי האקלימיות שלו... התאזרו בסבלנות...¹⁰³

ה) עלילות הדם ועלילות זיהום הבשר. בשנים שאנו דנים בהן, התרחשו בגרמניה ואוסטריה שתי פרשות על עלילות דם, בפילניה בשנת 1899 ובקוניטץ ב-1900, שהסעירו את דעת הקהל במשך שנים, ומוכן הדבר שהן תפסו מקום רב מעל דפי ה"א.ד.ר.", במאמרים ראשיים, כרשימות ובעיקר ככתבות, העהון אינו רואה צורך לעסוק באפולוגטיקה ביחס לעלילות הדם עצמן, אלא כל פעם הוא נחרד מחדש מן העובדה, שעלילות כאלה עדיין יכולות לצמוח על אדמת גרמניה. הוא טופה מדי פעם את תשומת הלב לקונטרסים שונים, במיוחד של הנוצרים, בנגות העלילות, ובראש ובראשונה מפרי עטו של הרמן שטראק. הלה הוציא, כתגובה על עלילת פולנה, מהדורה חדשה של ספרו על עלילות הדם,¹⁰⁴ וברשותו מפרסם העתון את ההקדמה לספר.¹⁰⁵ ביקורת מקיפה מאוד התפרסמה בסתיו אותה שנה,¹⁰⁶ אם נקח בחשבון שבין השנים 1891—1900 זכה ספרו של שטראק לשמונה מהדורות, עובד והורחב עליהן פעמים מספר, למען מחות נגד העלילות הנפשעות, הרי זה מוכיח, כי האפולוגטיקה בעניינים אלה — גם בגרמניה ה"נאורה" — היתה צורך השעה. אך מה היתה מידת השפעתה, וזהי שוב שאלה אחרת לחלוטין.

במאי 1901 נתפרסמו תשובותיהם של פרופיסורים גרמניים גורעיים, כמו מומון, על שאל (Umfrage) בנוגע לעלילות הדם.¹⁰⁷ הסיכום הטקני ביותר של עלילת קוניטץ, על כל האימפליקציות שלה, כלול בהוצאתו של ס. הורביץ.¹⁰⁸ כמו כן ראוייה לציון הכתבה המפורטת על הסיכומים המשפטיים בקשר לעלילות, ובעיקר דברי החובע הכללי הגרמני נגד מפיצי העלילות.¹⁰⁹

עלילות הדם השתקפו מעל דפי העתון, בעיקר בדיווח השוטף, התכוף והמפורט, לעומת זאת ראה העתון צורך לצאת באפולוגטיקה עניינית יותר כנגד העלילה, שהתלמד מצוות על היהודים לזחם את הבשר הנמכר ללא־יהודים (Fleischbesudelung), אותה עלילה שהפכה אז לאחת הדיבות האנטישמיות השגורות, תחת האיצטלה של "צער בעלי חיים" כביכול.¹¹⁰ בשנת 1905 ובעיקר ב-1906, הפסת שאלת השחיטה מקום רחב במאמרים ובכתבות, והדבר מראה עד כמה הטרידת שאלה זו את יהדות גרמניה. הניטה הכללית היתה אפולוגטית, דחייגה, להצביע על כך שאין בשחיטה היהודית משום התאכזרות לבעלי חיים כל עיקר.¹¹¹ בראש אחת החוברות מאותה שנה ניתן מכתבו של אויגן פוקס להנהלת "אגודת צער בעלי חיים" בברלין, שבו הוא מסביר את השחיטה היהודית כאופן ההוסאני ביותר של הריגת חיות; הוא מסתמך על הוות דעתם של 23 פרופיסורים לפיזיור לוגית ופאטולוגיה מגרמניה, 27 מחו"ל, 14 מנהלים של בתי־ספר וטרינאריים, 24 פרופיסורים לרפואה וטרינאריה, 151 וטרינארים, 189 מומחים בשדה הוטריןאריה, בס"ה

253 אנשי מדע, הכוללים שמות מפורסמים, כמו וירכוב, גרלאך ואחרים.¹¹⁵ דברי תיאולוגים והיסטוריונים נוצריים בעלי אופי אפולוגטי מובהק, בעיקר בקשר עם עלילות הדם, כונסו בקובץ „סיסמכים של הארץ“.¹¹⁶ העתון גם מדווח על המשפטים שנוהלו לעתים די קרובות.¹¹⁷ ומביא אינפורמציה לוקאלית.

המאמר הפרוגרמאטי המקיף ביותר בעניין זה נכתב ע"י הרב הירש הילדס-טיימר, תחת הכותרת „השחיטה — התמודדות ארעית“, הוא מתווכח עם ספרו של מחבר אנטייהודי על השחיטה.¹¹⁸ המאמר מצטיין בשני מישורים: (1) פירוט הסילופים העובדתיים בארתו (ספר: 2) הבאת אסמכתות מהתנ"ך לחוכת אופייה ה„הומאני“ של השחיטה.¹¹⁹

אפס, לכל הפרשה הזאת של עלילות דם חיהום בשר נתלוותה באופן טבעי אפולר-גטיקה ממין נוסף — הפרכת הטענות על קיום כתבי סתר ומסורות סודיות בידי היהודים, מן המפורסמות הוא, שאחד ה„נימוקים“ האנטישמיים הפופולריים היה, כאילו מנהג עלילת הדם נסתר בעל-פה ובסתר, וזוהי היות היהודים נראו להעלותו בכתב, דיבה זו הסתמכה על קיום „תורה שבעל-פה“, וכנגד זה מדגיש העתון בהודסנויות שונות, כי ספרי היהדות הדתיים כתובים בלשון העברית, אשר כל אחד יכול ללמודה ואין בה מן הסודיות כל עיקר, כמו כן הדלה „התורה שבעל-פה“ להיות תורה בלתי כתובה זה למעלה מאלף שנה, אך כניסוק מרכזי משמשת דיכרת „לא תרצח“, חרב ד"ר אקרמן מסיים סכתב גלוי בעניינים אלה, בהכרזה שבעצם אין לנו כל צורך, ביודענו את שלמתנו המוסרית, לשחרר עצמנו מהחששות של קאניבאליזם דתי.¹²⁰ נושאים אלה מתרכזים בעיקר במדורים של ה„Umschau“ ו„Korrespondenzen“, ועניינם העיקרי הוא אינפורמאטיבי, העתון גם משתדל, בקשר עם „כתבי הסתר“, להביא ככל האפשר מדברי תיאולוגים נוצריים — השיטה החביבה עליו ביותר.¹²¹

(ו) ייחוס עבירות ליהודים, עניין זה שייך בעיקר למדורים הכרוניקאליים של העתון, המרכיב להביא ידיעות בכדי לתוכיח שאיש זה או אחר, שהראשם בעבירה פלילית או בהתנהגות בלתי נאותה (ברוב המקרים בענייני סין) אינו יהודי כלל, וכי העתונים האנטישמיים „יהודי“ את העברין הנידון ומתוך זדון, אין ספק שהיתה לכך חשיבות מן האספקט העובדתי הפשוט, ומופיעים בתוך כך סיפורים רבים, טעניינים ופיקאנטיים, אבל ה„א.ד.ר.“ מתבל גם כאן את הדברים, כדרכו, בניסח של הצטדקות. ברייךרשכון שלו מטעם הוועדה המשפטית של ה„אגודה“, ביום 16.4.1894 (שנה לפני תחילת הופעת העתון) מונה אויגן פריקס 47 מקרים, השייכים רובם ככולם לסוג זה של הוצאת דיבה, בשנה הראשונה לקיום ה„אגודה“.¹²²

אפולוגטיקה כלפי פנים

האפולוגטיקה היהודית הופנתה בעיקרה אל מסרה חיצונית, אל הלא-יהודים, זאת המשמעות ההסברתית הראשית, ולמענה פעלה אותה „ועדה אפולוגטית-ספרותית“ דלעיל, מבחינה זו ספק הוא, באיזו מידה היתה השפעה של ממש לכל אותן רשימות וכתבות שנסקרו כאן, כי העתון, אעפ"י שנשלח גם ללא-יהודים, היה כמוכן מוגבל בהפוצתו לקוראים יהודיים, אפס, לדברים היתה בכל אופן חשיבות מן האספקט האינפורמאטיבי ולא כל שכן מן האספקט האידיאולוגי של ה„אגודה“, ריבוי הנאוטים וההצאות המובאים מעל דפי העתון (אולי השפיע כאן גם המגיע לגורם נחת למרצים), ולא אחת בתוך

מקומה של האפולוגטיקה

מאמרים ראשיים, היה להם גם אופי הצהרתי, והם גם מתארים את פעולתה האירגונית של ה"אגודה" בציבוריות היהודית.

יחד עם זאת אין להתעלם מסוג אחר של אפולוגטיקה, אשר פנה במישור אל הציבור היהודי, וניתן לכנותו "אפולוגטיקה כלפי פנים". אפולוגטיקה זו מתרכזת כמעט כל כולה סביב אחת הבעיות הכאובות ביותר שהטרידה את יהודי גרמניה — בעיית השמדה. היא נלחמת במגמות ההתנצרות, כשהיא מתבססת לשם כך על איהם העיקרים הפילוסופיים האופייניים שכבר היכרנו:

1. הערך המוסרי חביב של היהדות בתור דת הגלגלות הראשונה.
2. היהודים כנושאי האידאליזם והתרבות בכל הדורות.

כוונת הדברים ברורה: המרות דת נובעות ברוב המקרים משיקולים חומריים (השגת משרות וכו'), ולכן, הדרך הנאותה לסתירת הדיבות האנטישמיות על המאטריאליזם ורדיפת הכצע היהודיים, תהיה, שלא להיגרר אחר אינטרסים ומניעים חומריים כאלה, ובאופן כזה לא לתת פתחון פה למשמיצי היהדות. הפרובלימאטיקה הזאת מתוארת באופן מקיף בשני מאמריו של ד"ר דאנברג, והם מופיעים תחת הכותרת "כיצד נסכל את העריקה מן היהדות?"¹²⁰ הדברים מנוסחים כמקובל, בלשון פאתטית אידאליסטית תוך שימת הדגש הסטיריאופי על גרמניותם של היהודים.

ברוח זו מסיים גם אויגן פוקס את נאומו במלאות 10 שנים ל"אגודה": "כל המכיר את היהדות יודע אל נכון, שאין צורך להרחיק ממנה כדי להיות בן נאמן למולדת. הוא יודע שהיהדות מצווה על מאמיניה לאהוב את המלך ולשמור אמונים למולדת. הנה נמצאנו טוענים, שעלינו לוותר על יהדותנו ללא תנאי למען להיחפץ לגרמנים. לעולם לא! אנחנו הגנו (sind) גרמנים!"¹²¹ גם אותו ציר הרייכסטיאג, ד"ר האג, בעת שהוא נוגע בשאלת המליתם של היהודים בתוך הקצונה, מרחיב את הדיבור על בעיית השמדה. הוא עומד על אותה נקודה מרכזית שהיתה שגורה על דוברי ה"אגודה", כי אם אכן, הודות לשמדה נפתחות המשרות הממשלתיות והקצונה, הרי פירוש של דבר הוא מתן פרס על חוסר אופי, כלומר, עידוד ליחס מזלזל באמונה הדתית הכנה; המרת דת פוגעת באופן כזה בדת בכללותה. בטענה זו, שהיתה מן האופייניות והנפוצות ביותר (אויגן פוקס: "המרת דת נחשבת שוב למעשה חסר כבוד, לגטימית הדגלי")¹²² מתמונת איפוא האפולוגטיקה כלפי פנים עם האפולוגטיקה כלפי חוץ.¹²³

גם מעיני אגודות הסטודנטים היהודיות לא נעלמה חשיבות האפולוגטיקה הזו כלפי פנים. בעקבות גילוי הדעת של אגודת הסטודנטים היהודיים בבון על עלילת קוניטץ, מסכם ה"א.ד.ר." את מאמרו הראשי בדברים הבאים: אגודות הסטודנטים היהודיות "נוסדו לא רק בגלל אירקבלת מועמדים יהודיים לאגודות הכלליות, לא רק לשם טיפוח החברותא, אלא בכדי שחוגי הנוער היהודיים המשכילים יתרגלו להרגיש עצמם כיהודים וכגרמנים גם יחד, ולמען שיוכיחו באופן כזה שיכולים הם להיצמד למולדת הגרמנית בכל נימי נפשם, מבלי להתכחש לאמונתם הדתית!"¹²⁴

הנקודה המרכזית של האפולוגטיקה כלפי פנים הינה איפוא, בשלילת השמדה, אבל קיימת נקודה שנייה, המיטיבה לסכם את עמדת ה"אגודה" בכללותה, והיא גם מאפיינת את יחסה לתנועה הציונית: השאיפה המתמדת לסנוע הלכך רוח אנטי-גרמניים בקרב היהודים, כתוצאה מן האנטישמיות וכתגובה עליה. עניין זה נראה

ל"אגודה" כמתוהי, ניתן לומר אפילו עקרוני, מראשית קיומה ואיגן פוקס חוזר על כך בהזדמנויות רבות. גרעיה לא פחות (מן התסהה האנטישמית) היא תחשפה החזרת על היהודים עצמם... היא גזלת מהם את האמון במדינה ובמולדה, זאת זאת הייבים למנוע יותר מכל דבר אחר. אסור שיקמלו השמחה והאמון שלנו במולדתנו הגרמנית. גרמנים אנו וגרמנים נשארי¹²⁵. במקום אחר מרגיע העתון את קוראיו, שתעלולי האנטישמים אינם אלא "איי-הבנה", ולכן שומה על היהודים לשמור אמונים לרייך בכל מחיר¹²⁶. מצטרף לזאת נימוק היסטוריוסופי, שבכל דברי ימיחם העדיפו המיד היהודים "לסבול אי צדק מאשר לעשות אי צדק"¹²⁷.

סיכום

לא ארחיב בדברי סיכום, כי בדברים כשלעצמם לא היה מן החידוש. "אפולוגיה" פירושה "התנצלות", "כתב הגנה" או "גאוס הגנה", ואילו "אפולוגטיקה" מתיימרת להיות הסדר המספיל בהם. אבן-בוחן הטורה כזאת של "מדעיות", אשר ד"ר גידמן השתדל ללכת לאורה בספרו על "אפולוגטיקה יהודית" במישור הדתי, תיחה כמובן מעבר להישג יור של ירחון כמו ה"א.ד.ר.", שמתפקידו היה בראש ובראשונה לשמש כמה של אירגון פוליטי, של ה"C.V.", ולא להיות כתבי-עת מדע-עיוני.

לפיכך, עם שהאפולוגטיקה היתה מאבני-היסוד של ה"אגודה" ושל בטאונה, הרי הטגבלות הללו קבעו מלכתחילה את אופייה, את היקפה, מנחת פניה ומגבלותיה. המשימה שהעתון הציב לעצמו, גם באותו תחום שקראתי לו "אפולוגטיקה מדעית", היתה פובלי-ציסטית-הסברתית, וניסיתי לעמוד כאן על התחומים השונים תרבו-נוניים, שאפולוגטיקה זו השתרעה עליהם, ובאיון מידה המאמרים, הרשימות והכרוניקה של העתון שיקפו את הלכית-התורה ב"אגודה" בכל השפחים הללו, גם בתחום מוגבל זה של כתבי-עת אחד, התגלה עד כמה היוותה תרועה האפולוגטית חלק אינטגרלי, הן של האידיאולוגיה של ה"אגודה המרכזית" והן של המבטא ליות של מנהיגיה, צבירת חבריה. יותר על כן, בכל השפחים הללו התבלט גם האופי הסיוח, שלבשה האפולוגטיקה בקרב יהדות גרמניה, על רקע הלכית-התורה הפאטריסטיים הכלליים של שנות הקיסרות, ועל רקע האנטישמיות הסתעצמת, הן במישור החיאורטי-מדעי והן בפוליטי-דמאגוגי.

אין ספק שהצימצום השרירותי של הסקירה לכתבי-עת אחד בלבד, אעפ"י שהיה הבטאון המרכזי של האירגון, ולפרק זמן מוגבל, אם כי חשוב מבחינת התגבשותו האידי-אולוגית, איננו מאפשר לחגיע לתמונה שלמה, השתדלתי להראות לפחות עד כמה גם החומר המצומצם הנ"ל מהווה אספקלריה של המדורים העיקריים, בהם התנהלה הפעולה האפולוגטית המסועפת של ה"אגודה המרכזית" בשנים הראשונות לקיומה ועד לחיכוח עם הצירנות ב"1913.

הערות ומראי מקומות

1. Eugen Fuchs, Un Deutschtum und Judentum, Frankfurt 1919.
2. שם, עמ' 65.
3. Im Deutschen Reich, Zeitschrift, herausgegeben von dem Central-Verein deutscher Staatsbürger Jüdischen Glaubens.

מקומה של האפולוגטיקה

להלן בתוך הטקסט: א.ד.ר. הגליון הראשון ביולי 1895, בעריכת אלפונז לוי. במובאות יצוינו רק השנה ומספרי העמודים שהם שוטפים בכל שנתון. ההדגשות בחוך המובאות הן משלי. אם אין ציון אחר, לא יצוינו השפות של כל בעלי הכתבות והרשימות אלא בעיקר רק של בעלי המאמרים. האגודת המרכזית תיקרא להלן "אגודה" בלבד.

4. 1901, עמ' 692—693; 1902, עמ' 196; 1903, עמ' 10—11;
5. 1896, עמ' 6.
6. 1913, עמ' 294.
7. 1896, עמ' 96—97.
8. 1908, עמ' 60.
9. 1903, עמ' 265.
10. 1902, עמ' 310.
11. 1908, עמ' 315. פרופ' מוריץ לאצארוס (1824—1903) היה פילוסוף יהודי שייסד ענף מחקר בשם "פסיכולוגיית-העמים"; הוא היה פעיל מאוד בציבוריות היהודית של גרמניה. יושב ראש בשהי הסינודות ב"1869 וב"1871, התקדיש מאמצים רבים למלחמה באנטישמיות. פרופ' הרמן שטיינמאל (1823—1899) היה פילולוג ופילוסוף. כיורדו של לאצארוס שיתף עמו פעולה הן בשדה המחקר המדעי והן בפעילותו הציבורית ביהדות גרמניה.
12. שם, עמ' 216.
13. השווה הרצאת פרופ' גולדשטיין בועידת 1913 (שדנה ביחס לציונות). המסתמכת בסיומה בצורה הסגנונית כמעט על לוסר וקאנט; 1913, עמ' 294—295.
14. פרופ' פאלקנהיים בועידה הנ"ל; 1913, עמ' 303.
15. 1907, עמ' 666. יש מן הפאראדוקסאלי בכך שבמדינת ישראל היום קורה כי יהודים הסודרים בכל מאורס עם היהדות ועם המדינה, אבל אינם "יהודים" לפי כל דיוקדוקי החלכת הרבנית. צריכים אף הם להיאבק על זכותם להיות כיהודים בארצם, כשם שההזדהות הסובייקטיבית עם גרמניה לא יכלה, למרות הרצון העז של בעלית, לשחרר את היהודים מזיקתם, אף בעל כורחם. אל העם היהודי, כך בודאי אין זכות היום לאף אחד להוציא יהודים אותנטיים כאלה, שלדירם ההזדהות הסובייקטיבית הולכת בקנה אחד עם מעמדם האובייקטיבי, מתוך העם היהודי.
16. שם, עמ' 671.
17. "יהודים בגרמניה", 1897, עמ' 366—367.
18. שם, 367—368.
19. מתוך גאוס של עורך העתון, אלפונז לוי, 1897, עמ' 230—231.
20. שם, עמ' 301—303.
21. 1898, עמ' 498.
22. 1901, עמ' 465.
23. ולטר פוהלמן: "שנאת יהודים ומחשבת", 1895, עמ' 13—15; קורט פאריור: "אנטישמיות" אנארכיסטית, 1895, עמ' 205—230. בשני המאמרים הנ"ל משתדלים הכותבים, בכל הזדמנות, להביא דברים מפי לא־יהודים לחיזוק טענתם.
24. 1903, עמ' 434—435.
25. 1904, עמ' 279.
26. 1901, עמ' 204—205.
27. 1897, עמ' 40—41.
28. 1903, עמ' 187.
29. 1896, עמ' 36—46.
30. 1900, עמ' 443—445.
31. רצנויה, 1900, עמ' 554.
32. 1901, עמ' 66.
33. 1900, עמ' 78.
34. 1906, עמ' 407—425; 512—525; 643—644.

דוגמאות נוספות של מאמרים ורשימות בגרמנית:

- ד"ר אייזק וולבה: „הנורא אוטולאנטיקה“, 1906, עמ' 698—695.
 ד"ר אייזק וולבה: „קצינים וסרתי קצינים יהודיים במלחמת 1870/71“; 1907, עמ' 86—92.
 על חיילים יהודיים, 1907, עמ' 137—138; 414—419.
 הרצאת ד"ר גרונבלד על „היהודים במלחמות השחרור“, 1908, עמ' 175—176.
 „המשיט בבחירת הקצינים“, 1908, עמ' 258—261.
 הדיונים ברייכסטאג בקשר להפליית מתנדבים יהודיים, 1908, עמ' 266—276.
 „קציני מילואים יהודיים“, 1908, עמ' 142—145.
 הרצאתו המפורסמת של ציר הרייכסטאג היהודי, ד"ר לודביג האו: „היהודי הגרמני בצבא“, 1913, עמ' 385—408.
 35. 1904, עמ' 493—465; 529—523; 571—573; 1908, עמ' 276—266 (ראת הערה קודמת), וכן הרצאתו הג'ל של האו.
 36. 1905, עמ' 311; 450—451.
 37. 1907, עמ' 185.
 38. דוגמת אפיינית — נאום הרב מ. לויץ מנירנברג משנת 1878. אשר הודפס כמאמר ראשי בחוברת ספטמבר 1895, עמ' 97—105.
 39. 1901, עמ' 379—380.
 40. נושאים אלה ובדומה להם, ביחד ובנפרד, משתלבים על גליונות ה„א.ד.ר.“, לאורך ולרוחב, ואוכיר רק כמה מן הרשימות הבולטות ביותר:
 הרצאת ד"ר ה. פילכנסלד; 1906, עמ' 113—116.
 „Deutschum und Judentum, Giessen, 1915“
 סידרת מאמרים ארוכה בשם „Deutsche Volksvertreter jüdischen Bekenntnisses“
 בשנות ה-90; וכן סידרת על „בבחי הפארלמנט הבאואריים בני האסמנה היהודית“ ב-1901 וב-1902.
 41. למשל, 1906, עמ' 129—162, 220—221.
 42. 1901, עמ' 185—191.
 43. 1902, עמ' 462.
 44. שני חיבורי המיוחדים של ה. כהן בסוגית זו:
 (1) „Ein Bekenntnis in der Judenfrage, 1880, 1965“
 (2) „Der Berliner Antisemitismusstreit, 1965“ „גרמניות ויהדות“
 מובא בקובץ 1965 „גרמניות ויהדות“, לשני חיבורים אלה אין שום ערך, לא מדעי ולא פילוסופי.
 45. 1907, עמ' 611—612.
 46. ראה ברצונות על הפילוסופיה של ההיסטוריה של היאנודור לינדנר, הבאה אחרי ההרצאת הג'ל של ה. כהן; 1907, עמ' 618.
 47. שם, עמ' 612.
 48. ג. לודוויגסטיין מתפלמט כאן, במינוח קאנטיאני, עם הפילוסוף פאולוזן, שהתקיף ב„אתיקה“ שלו את היהודים, 1896, עמ' 2—3.
 49. 1902, עמ' 358—359.
 50. מתוך מאמר בשם „חרות האני מאז יציאת מצרים“, 1895, עמ' 121.
 51. שם, עמ' 122. הפילוסוף ד"ר פ. סארטר, בחיבור „היהודים על השאלה היהודית“ משנת 1946, תיאר בצורה קולעת מאוד את התופעה הזו של פולחן „התבונה“ ע"י יהודים מסויימים בתור ביטוי אופייני של אי-אונטיות — כשישנה להראות באדם (כגרמני, כצרפתי וכו') ולא כיהודי.
 52. 1897, עמ' 9.
 53. שם, עמ' 12—13.
 54. שם, עמ' 14—15.
 55. 1897, עמ' 311 ואילך; זה כשלעצמו איננו מוסל בספק כלל, וכבר קאנט שיכת בזמנו את האלגנטיות של כתיבת מנדלסון.
 56. מתוך הרצאת א. מ. קלאונר, 1903, עמ' 45—46.

מקומה של האפולוגטיקה

57. שם, עמ' 71.
58. שם, עמ' 59.
59. שם, עמ' 47.
60. שם, עמ' 51.
61. 1895, עמ' 34.
62. שם, עמ' 120.
63. 1895, עמ' 281—280.
64. מייבאום פירטס ב-1900 מאמר ראשי המתפלסם עם עררד יהודי, חיולר, סי שהטיף ב-שנתונים הפרוסיים, תחת השם הבדוי, בנדיקטוס לויטא, ל. ניצורד' הילדים היהודיים — לא Selbsttaufe אלא Kindertaufe, למען הצילם כאילו מתהשפצות הלאומיות של הדת היהודית.
65. 1900, עמ' 558.
66. שם, עמ' 559.
67. שם, עמ' 568.
68. 1913, עמ' 200.
69. 1895, עמ' 152 וכן 1897, עמ' 476—484.
70. ה. כהן, "ירדור", עמ' 141.
71. 1902, עמ' 425—424.
72. 1896, עמ' 190.
73. שם, עמ' 193, הדגשת במקור, אולי, בסבט רטרופקטיבי, משווים לדברים חומרה יחירה, אבל הם אישינו את יחסה של ה"אגודה" לבעיות אלה.
74. 1879, P. 77, 95, 74. "Was heisst national?" in "Treu und Frei", 1879, P. 77, 95.
75. 1897, עמ' 531.
76. 1913, עמ' 247—245.
77. 1908, עמ' 16.
78. Literarisch-Apologetische Kommission des Verbandes der Deutschen Juden.
79. לפי כתבה, 1907, עמ' 120.
80. 1907, עמ' 121, 194—192.
81. 1907, עמ' 196.
82. 1913, עמ' 104, גם הנטייה של כל הנאמים להתקטט בדפוסי לשון הלקחים מבדולי הפילוסופים וההוגים הגרמניים מהווה ביטוי אפולוגטי.
83. קארל גוסטאב טחפלס בסוגיה זו עם דעות בסוגיות ב-מחוזות האנטישמיות סאת הריון קודמוכה: עמ' 137—141.
84. 1902, עמ' 387.
86. לפי רצוניה, 1905, עמ' 147—146.
87. מנאטו של הדרשן ד"ר ריגד באסיפה ה"אגודה", 1902, עמ' 387—388.
88. Wir erklären feierlich den Rabbi von Nazareth als einen der Unseren, p. 480.
89. כהצאת ד"ר אקרסן: "מה מלמדת היהדות על תיחס לבני אומות אחרות?", 1904, עמ' 48.
90. השווה גם הרצאת הרב ד"ר ציגלר על "היהדות בשלש המאות הראשונות לספירה", 1904, עמ' 50.
91. 1905, עמ' 18.
92. 1907, עמ' 317.
93. הרצאת מ. סליסון, המובאת כמאמר ראשי, 1904, עמ' 511—516; מאמר בעילום שם, עמ' 583—586, 1905, עמ' 271—277.
94. חוגו וונסלר: "הדרכים והמסורות של ה"אגודה המרכזית": 1907, עמ' 701 וכן: 1900, עמ' 184—186; 1904, עמ' 544—546; 1907, עמ' 331—336.

95. 1907, עמ' 674-675.
96. 1903, עמ' 129-149.
97. לפי זה עסקי בגרמניה, למשל, 3371 יהודים בחקלאות על פי הסטאטיסטיקה הרשמית מיום 14.6.1895 עמ' 442-440.
98. 1900, עמ' 86.
99. שם, עמ' 187.
100. 1902, עמ' 387: הרצאות ד"ר ריגר, עמ' 473-480.
101. ד"ר היינריך זינגר: תורת המחלות הכללית והמיוחדת של היהודים: ראה רצוניה 1904, עמ' 577-582.
102. שם, עמ' 579-580.
103. ה. כהן: "יודי", כג'ל, עמ' 138.
104. H. L. Strach: Das Blut im Glauben und Aberglauben der Menschheit.
105. 1900, עמ' 192-196.
106. שם, עמ' 184-500.
107. 1901, עמ' 252-257. "אגודת העם הגרמנית" האנטישמית ערכה משאל נגדי שנשלח בו חלק למרים אנטישמיים וכו'; מאמר בעניין זה, 1901, עמ' 514-523.
108. נתפרסם במלואו, 1901, עמ' 571-606.
109. 1902, עמ' 569-578.
110. 1900, עמ' 250-252. נתפרסמה חוברת מיוחדת בנידון זה, שכללה גם נספח מאת שטראק וגם את התצהרה הידועה של 216 רבנים מגרמניה על העקרונות המוטריים של חתרות.
111. Antisemitischer Tierschutz.
- 1900, עמ' 505-501.
112. 1900, עמ' 619, ובאותו עניין 1901, עמ' 63-62, 73-80. עם חרות דעת של מומחים וסרינארים נוספים.
113. Oesterreichische Wochenschrift, Dokumente zur Aufklärung, ביחמה.
- של דיר בלורן: כתבה מפורשת, 1900, עמ' 107-110.
114. מסקדין משפטי מפורט, 1901, עמ' 141-154.
115. 1905, עמ' 394-414.
116. השוה גם שני הנאומים של אויגן פוקס בקובץ "על גרמניות ויהדות":
- 1) Antisemitischer Tierschutz 2) Fleischbesudelung
117. 1900, עמ' 263-264. האשמות מסין זה תועלו לא אחת, למשל בספריהם של שני הגליאונים "מניחים" משנות הארבעים של המאה:
118. למשל, 1900, עמ' 408-401.
119. "על יהדות וגרמניות", עמ' 3-50: כמדינן טאלף המדור "אנטישמיות" בספר, המספל בבכיות אלה בשנים הראשונות של המאה, שם, עמ' 169-224.
120. 1907, עמ' 200-227, 276-265.
121. 1903, עמ' 210.
122. "על יהדות וגרמניות", עמ' 65.
123. "חיתודי הגרמני בצבא", 1913, עמ' 385-408.
124. 1900, עמ' 382.
125. 1895, עמ' 148-149.
126. 1896, עמ' 49.
127. משפט הלקוח כמעט מילולית מפי סוקראטס בדיאלוג האפלאמוני המפורסם, "גוריאס", 1903, עמ' 50.

All attempts in this direction having failed, Uri Ya'ari joined the Danish underground movement and was active in rescuing the Danish Jews. Glück and one of his friends were captured and spent the rest of the war period in German prisons and concentration camps.

At present, Uri Ya'ari is a member of Kibbutz Ne'oth Mordechai and Alfred Israel Glück lives in Herzliah.

3. **Shlomo Kless** describes the way Jewish pioneer youth "Hechalutz" were organised while they were refugees in the U.S.S.R. These members of youth organisations, who had escaped from the Nazis from West Poland eastwards, found themselves under Soviet rule, when these territories were annexed by the Soviet Union.

The majority gravitated towards two centers: The northern — in Vilna and the southern — in Lemberg. From both places networks of the "Bree'cha" issued. From the North — people were smuggled across frontiers in order to reach Palestine; from the South — attempts were made to penetrate into Rumania.

The chapter published in this issue relates the fate of those that took the southern road. The cells formed there later became the basis of the Zionist underground movement in the Soviet Union itself.

4. The documentary column contains two excerpts from Polish anti-semitic propaganda pamphlets. These, originally meant for "home consumption", reveal the real character of the current wave of Polish anti-semitism. Not content with slandering and expropriating the Jews then living in Poland, the Poles join the traditional antisemitic choir, repeating ancient stereotyped propaganda and inventing new sorts, rooted in contemporary Polish reality.

This campaign's main purpose is to distract public attention from the real anxiety and problems of life under the present regime, in order to direct the gathering feeling of discontent and outrage against the Jews.

However, this new wave of antisemitism has an additional and broader significance, as an additional link in the chain of antisemitic movements in general and in that of Polish antisemitism in particular.

5. The research column opens with a study by **Ze'ev Levy** of the Role of Apologetics in the "Central Union" (Zentral Verein) of German Jews.

An apologetic attitude was an inherent feature of this union. Its periodical was to serve as the theoretical foundation of this attitude, and one of the articles relevant to this is being examined here. One aspect of this ideology is the definition of partnership: "We have nothing positive in common, except the negative factor of the struggle against antisemitism".

The Union emphasized the differences between German Jews and other Jews; pointed out the Jewish contribution to German nationalism through the dissemination of the Yiddish language, etc., propagated whole-hearted assimilation, viewed not as "a loss of identity", but as "cultural integration".

6. **Dr. Chaim Shamir** (Tel-Aviv University) presents a chapter of his paper: "Methodes and Activities of Antisemitic Societies and Institutions in the West".

It appears that the majority of these institutions in France and England maintained a regular contact with the diplomatic staff of the Nazi propaganda machine in their respective countries, thus becoming part of the Nazi apparatus.

Dr. Shamir introduces us to a gallery of personalities and organisations, describes their activities and connections in detail, and — assisted by clippings from documents — provides evidence of their actions and methods of indoctrination.

The above is part of a Ph.D. thesis about the "Jews in the Third Reich and Public opinion in Western Europe, 1933—1939".

7. **Shlomo Yitzchaky** continues his study of Jewish contributions to revolutions in Hungary. The appendix includes notes and conclusions concerning Fascist-Hungarian exiles in various countries.

8. **Dr. Marek Dvorzecky** presents additional parts of his paper dealing with the extermination of the Baltic Jews. The current issue includes a chapter about the Talin Camp.

9. **Books** — **Mr. Samuel Krakovsky** (formerly at the Jewish Historical Institute in Warsaw, now in "Yad Vashem" Institute in Israel) gives a detailed review of a book by **Iranek Osmecki** concerning Jewish-Polish relations during the war.

The author, a specialist in Polish military history, attempts to falsify facts in order to prove that the Poles had made efforts to rescue Jews and assist them in their struggle against Nazi occupation.

Mr. K. not only contradicts Osmecki's various allegations, but proves their opposite by means of a wealth of documents and relevant publications.

10. **Shlomo Markus**, librarian at Givat Chaviva, presents a bibliography of Hebrew publications, original and translated, dealing with the subjects of Fascism and Nazism. Notes are attached to the bibliographical items.